

SİR ROBERT SUTTON’UN GÖZÜNDEN EDİRNE VAKASI

EDİRNE INCIDENT FROM THE PERSPECTIVE OF SIR ROBERT SUTTON

Ahmet BÜYÜKAKSOY*

Öz

Padişah II. Mustafa'nın tahtına, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin canına mâl olan 1703 tarihli Edirne Vakası, dönemin gerek Osmanlı gerekse yabancı kaynaklarında teferruatlı bir şekilde kaydedilmiştir. Edirne Vakası, kroniklerin, seyyahların ve maceracıların eserlerinde önemli bir yer teşkil etmiş ve modern tarihçiler bu hadiseyi genel olarak bu kaynakların ışığında kaleme almışlardır. Edirne Vakası'nı kaydedenler arasında o dönemde Osmanlı topraklarında bulunan yabancı diplomatlar da bulunmaktadır. Bu isimlerden birisi İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Sir Robert Sutton'dur. Hadiseyi takip eden isimlerden biri olan Sutton, Londra'daki amirleri için kaleme almış olduğu raporlarında 1703 yazında patlak veren isyana dair teferruatlı bilgiler vermiştir. Buna mukabil Edirne Vakası'na dair eser kaleme alan araştırmacıların bir kısmı her ne kadar İngiliz elçisinin raporlarından istifade etmişlerse de bu raporların münasip bir değerlendirmesi yapılmamıştır. İşbu çalışmada İngiliz elçisinin yazdığı raporlar üzerinden Edirne Vakası anlatılacak ve elçinin yazdıkları, diğer kaynaklar ile mukayese edilerek elçinin yazdıklarının kaynak değeri ortaya konulacaktır. Bu şekilde araştırmacıların istifade edebileceği bir kaynağın bihakkın değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Edirne Vakası, Feyzullah Efendi, Sir Robert Sutton, elçi, mektuplar

Abstract

The Edirne Incident of 1703, which cost Mustafa II his throne and the life of Grand Mufti Feyzullah Efendi, was recorded in detail in both the Ottoman and foreign contemporary sources. The event had an important place in the accounts of chroniclers, travelers and adventurers and hence modern scholars narrated this incident usually in the light of these sources. Among the narrators were foreign diplomats, who, at the time, were present in Ottoman lands. One such diplomat was Sir Robert Sutton, an English ambassador to Istanbul. In the reports to his superiors in London, Sutton provided detailed information about this rebellion that broke out in the summer of 1703. Even though some scholars focusing on the Edirne Incident have benefited from his reports, overall, they have not been subjected to a thorough analysis. Hence this study seeks to narrate the Edirne Incident through the reports of Sutton in comparison with other sources on the event with the aim to determine its value as a reliable source. It thus aims to provide a sound evaluation of a source that could benefit modern scholars.

Keywords: Edirne Incident, Feyzullah Efendi, Sir Robert Sutton, ambassador, letters.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun isyanlar ve darbeler tarihinde 1703 yılında gerçekleşen Edirne Vakası önemli bir yer tutar. Osmanlı İmparatorluğu'nun üç yönetici sınıfından biri olan ilmiyenin

* Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi ATASAREN Harp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul / Türkiye, ahmetbuyukaksoy@hotmail.com, ORCID 0000-0002-5762-4880

liderini hedef alan bu isyan, yalnızca padişah tebdiline yol açmakla kalmamış aynı zamanda hanedanın ve hatta Osmanlı tarihinde ilk defa sistemin de tartışılmasına zemin hazırlamıştır.¹ Aynı zamanda Edirne Vakası, modern araştırmacılar tarafından, 1656'dan itibaren neredeyse Osmanlı hanedanının iktidarına ortak olacak kadar güçlenen Köprülüzâde ailesi ve onların gücünü sınırlamak isteyen II. Mustafa arasında bir hesaplaşmanın sonucu olarak da telâkki edilmiştir.²

Edirne Vakası, Osmanlı tarihindeki en sıra dışı isyanlardandır. Nâimâ'nın ifadesiyle daha önce Osmanlı tarihinde böyle bir olay yaşanmamıştır.³ Bu sebeplerden mütevellit Edirne Vakası hem dönemin müelliflerinin⁴ hem de modern tarihçilerin⁵ dikkatini fazlasıyla çekmiştir. Genel

- 1 İsyanın liderlerinden Çalık Ahmed Paşa'nın niyeti saltanatı yıkarak Cezayir ve Tunus ocakları gibi işlerin istişareyle yapıldığı ve devlet reisinin seçimle geldiği ilkel model bir cumhuriyet tesis etmekte, bk. Nâimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, IV, yay. haz. Mehmed İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 1887; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1978, s. 33-34.
- 2 Zira II. Mustafa, bilhassa 1697'deki Zenta mağlubiyetinden sonra, sadrazam olan Amcazâde Hüseyin Paşa'yı kontrol etmek için Feyzullah Efendi'yi görevlendirmiştir. Bu şekilde Feyzullah Efendi, büyük bir güç kazandı ve geçen süreçte imparatorlukta en güçlü şahıs hâline geldi, bk. Rifa'at Ali Abou El-Haj, *1703 İsyanı Osmanlı Siyasetinin Yapısı*, çev. Çağdaş Sümer, Tan Kitapevi Yayınları, Ankara 2011, s. 87; Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2004, s. 123.
- 3 Nâimâ, bu durumu, "misli nâ-dîde husûsan bu Devlet-i Aliyye'de nazirinin vukû'u nâ-şinide bir kazıyye-i garibedir" şeklinde izah etmiştir, (bk. *Târih-i Na'ima*, s. 1858). Nâimâ'nın bu tespitine daha önce de dikkat çekilmiştir, bk. Sabra Follet Messervey, *Feyzullah Efendi: An Ottoman Şeyhülislâm*, (Unpublished PhD Thesis), Princeton University, Michigan 1969, s. 152.
- 4 Çağdaş gözlemcileri, Türk ve yabancı gözlemciler olarak iki kısma ayırabiliriz. II. Mustafa'nın silahtarlığını yapmış ve padişaha çok yakın olan, hatta padişahı bizzat teselli eden Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, eserinde Edirne Vakası'na genişçe yer ayırmıştır (bk. Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, yay. haz. Mehmet Topal, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2018, s. 711-799). Edirne Vakası'nın başka bir çağdaş kaynağı olan anonim bir eserin müellifi de Abdülkadir Özcan'ın tespitlerine göre olayların içindedir (bk. *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, yay. haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 227-278). O sıralarda Edirne'de olan Defterdar Sarı Mehmed Paşa da söz konusu isyan için önemli bir kaynaktır (bk. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayât*, (1066-1116/1656-1704), yay. haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 778-815). Mustafa Naima Efendi, tarihinin İbrahim Müteferrika tarafından basılan nüshasında Edirne Vakası, "Feyzullah Efendi Vak'ası" başlığında anlatılmıştır (bk. Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Na'ima*, IV, 1857-1892). Başka bir müverrih olan Uşşâkizade de eserinde Edirne Vakası'ndan bahsetmiştir (bk. Raşit Gündoğdu, "Uşşâkizâde İbrahim Hasib Efendi Gözüyle Edirne Vakası", *Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi Sempozyumu Bildirileri*, Erzurum 2014, ed. Ömer Kara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, s. 181-185). Konuyla ilgili bilgi veren başka bir müverrih de Râşid Mehmed Efendi'dir (bk. Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, II (1115-1134/1703-1722), yay. haz. Abdülkadir Özcan, Bakı Çınar, Yunus Uğur, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s. 646-711). Olayları son derece ağıdalı bir üslupla kaleme alan mühim bir müellif ise Şefik Efendi'dir (bk. Turgut Koçoğlu, *Şefik-nâme, Şefik-nâme Şerhi ve Edhem ü Hümmâ Mecmuası (İnceleme-Tenkilî Metin-Sözlük – Tıpkı Basım)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2004). Hadiseden çok sonra kaleme alınmış olan Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi'nin *Ravzatü'l-Kübera* isimli eseri tamamen Edirne Vakası'na ayrılmıştır (bk. Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi, *Ravzatü'l Küberâ*, yay. haz. Mesut Aydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013). Edirne Vakası, hakkında yabancı kaynaklardan en meşhuru La Motraye'in seyahatnamesidir. Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, çev. Nedim Demirtaş, İstiklal Yayınevi, İstanbul 2007, s. 307-329. Bununla beraber Fransız seyyah Paul Lucas da Edirne Vakası hakkında bilgi vermektedir. Paul Lucas, *Voyage du sieur Paul Lucas au Levant*, C II, Paris 1730, s. 390-414. Bu konuya dair başka bir çağdaş kaynak olarak da Dimitri Kantemir gösterilebilir (bk. Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, çev. Özdemir Çobanoğlu, C 2, Cumhuriyet Kitap Kütübü, İstanbul 1998, s. 840-850). Edirne Vakası'ndan 80 sene sonra Georg Tibir der Hovannesyan veya Balatlı Georg tarafından kaleme alınan bir monografi de konu hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir (bk. Hrant D. Andreasyan, "Balatlı Georg'a Göre Edirne Vakası", *Tarih Dergisi*, XI, 15, (İstanbul 1960), s. 47-64).
- 5 Bunlardan bazıları için bk. Raşit Gökdemir, "Edirne Vak'ası Yahut Şeyhülislâm Seyit Feyzullah Efendi Meselesi I", *Yeni Türk Mecmuası*, VI, 62, (1938), s. 36-42; Aynı yazar, "Edirne Vak'ası Yahut Şeyhülislâm Seyit Feyzullah Efendi

olarak araştırmacılar, muasır Türk ve yabancı gözlemcilerin yazdıklarına dayanarak Edirne Vakası'nı değerlendirmişlerdir. Buna mukabil Edirne Vakası'na dair genel olarak bazı modern araştırmacılar⁶ haricinde göz ardı edilmiş, bu tarihçiler tarafından da bihakkın değerlendirilmemiş bir kaynak daha vardır. Bu kaynak, o dönem İngiltere'nin İstanbul elçisi olan Sir Robert Sutton'un isyanı anlattığı elçilik raporlarıdır. Başarılı ve mahir⁷ bir diplomat olan Sutton, Bâbîâlî nezdinde İngiltere'yi 17 yıl gibi uzun süre temsil etmiştir. İstanbul'da gördüklerini Londra'ya rapor etmekle görevli olan Sir Robert Sutton, şahit olduğu ve duyduğu önemli hadiseleri kaydetmiş ve bu şekilde aynı yüzyılda yaşayan diğer elçiler gibi modern araştırmacılar için önemli ve incelenmesi zarurî bir külliyat bırakmıştır. Sutton'un bıraktığı büyük külliyatta Edirne Vakası'na dair bilgiler mevcuttur. Zira Sutton, hadisenin çağdaşı olduğu ve bizzat olayın içinde olanlardan duyduklarını aktardığı için, onun İngiliz Arşivleri'nde saklanan raporları ve Edirne Vakası'na dair gözlemleri son derece mühimdir. Belirtildiği üzere bu çalışma Edirne Vakası'na dair İngiliz elçisinin mektuplarına müracaat eden ilk çalışma değildir. Ancak bu mektupları kullanan bazı araştırmacılar, onun orijinal sayılabilecek tespitlerine çalışmalarında yer vermeyip yalnızca olayların kronolojik diziliminde elçinin raporlardan faydalanmışlardır.

Bu çalışmada Sir Robert Sutton'un gözünden Edirne Vakası anlatılacaktır. Elçinin, isyanın sebeplerine ve liderlerine dair tespitleri, hadiselerin nasıl cereyan ettiği ile ilgili tasviri, isyan akabinde İstanbul'da yeni hükümetin teşekkülü ve isyanın liderlerinin tasfiyesi hususlarındaki gözlemleri ve nihayet Edirne Vakası'nın Bâbîâlî'nin haricî siyasetine muhtemel etkilerine dair endişeleri ele alınacaktır. Elçinin yazdıkları, Osmanlı kaynakları ve bazı Batılı kaynaklardaki bilgiler ile mukayese edilecektir. Son olarak da elçinin İstanbul'daki cebeci isyanından, Çalık Ahmed Paşa ve Kavanoz Ahmed Paşa'nın görevden alınmalarına kadar geçen süre zarfındaki hadiseleri ihtiva eden mektuplarının tercümelere verilecektir. Mezkûr dönem aynı zamanda bu çalışmanın sınırlarını da belirlemiştir. Bu şekilde hem Edirne Vakası'na dair yeterince istifade edilmemiş bir kaynağın değerlendirilmesi yapılacak hem de Edirne Vakası'na ve genel olarak XVIII. yüzyıl Osmanlı tarihine dair istikbaldeki çalışmalar için yeni bir kaynak gün yüzüne çıkarılacaktır.

Meselesi II", VI, 63, (1938), s. 69-76. Sabra Follet Messervey, *Fezullah Efendi*, s. 122-160; Rifâ'at Ali Abou El-Haj, *1703 İsyanı*; Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*; Tahir Sevinç, "Fezullah Efendi ve Edirne Vakası", *Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Fezullah Efendi Sempozyumu Bildirileri*, ed. Ömer Kara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2015, s. 151-180; Annemarike Stremmelar, *Justice and Revenge In the Ottoman Rebellion of 1703*, (Unpublished PhD Thesis), Leiden University, Leiden 1972; Marloes Cornelissen, *When the Imperial Sun Shone Upon Adrianople: The Motives For the 1703 Rebellion and the Ottoman Court in Edirne*, (Unpublished Master Thesis), Leiden University, Leiden 2008; Mehmet Seyhan Tayşi, "Fezullah Efendi, Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XII, (1995), s. 527-528; Abdülkadir Özcan, "Edirne Vakası", *DİA*, X, (1994), s. 445-46.

6 Messervey, ilginç bir şekilde elinde olmasına rağmen çalışmasının Edirne Vakası'nı ihtiva eden bölümünde bu kaynağı kullanmamıştır. El-Haj ise çalışmasında bu kaynağı yeri geldiğinde kullanmıştır ama daha çok onun eseri Osmanlı kaynakları üzerindedir. Bu konuda iki müellifi de mazur görmek lazımdır. Zira Messervey, Edirne Vakası'na dair yazmış olduğu giriş kısmında zaten isyanı yazmak gibi bir niyeti olmadığını söylemiştir (bk. Sabra Follet Messervey, *Fezullah Efendi*, s. 122). El-Haj'ın amacı da zaten mezkûr kaynağı incelemek değil Edirne Vakası'nı bihakkın yazmaktır.

7 Alfred. C. Wood. "The English Embassy at Constantinople 1660-1762", *The English Historical Review*, XL, 160, (October 1925) s. 560.

Sutton'un Edirne Vakası'na dair yazdıklarının kıymetini ölçebilmemiz için ilk önce elçinin isyan sırasında nerede olduğundan ve bilgi kaynaklarından bahsedilmesi gerekmektedir.

Sir Robert Sutton'un Kaynakları

Sir Robert Sutton, Edirne Vakası'na dair mektubu kaleme aldığı anda, Pera'daki İngiliz elçilik sarayındaydı.⁸ İsyan esnasında Hıristiyanların sokağa çıkmaları yasaklandı⁹ için kendisinin bütün hadise boyunca buradan ayrılmamış olması muhtemeldir.¹⁰ Öte yandan bazı elçiler, isyan sırasında vakitlerini Büyükdere'deki yazlık ikametlerinde geçirmişlerdi. Aynı şekilde İngiliz elçinin de bu süre zarfında Büyükdere'de bulunması muhtemeldir. Her hâlükârda Sutton, hadiselerin şahidi olamamıştır. Buna mukabil Sutton'un isyana dair bilgi kaynakları olduğunu biliyoruz. Ancak elçi, bunları açıkça belirtmekten imtina etmiş ve bazı kaynaklarından ise üstü kapalı olarak bahsetmiştir.

Sutton'un en önemli kaynağı, tercümanı olmalıdır. Zira Osmanlı tebaası olan tercümanlar, elçilerin İstanbul'daki "gözleri, kulakları ve ağızlarıydı".¹¹ Her ne kadar Sutton kendi tercümanını kifayetsiz bulsa da¹² ondan malumat almış olmalıdır. Tercümanın yanı sıra Sutton, tüccarlardan da istifade etmiş olabilir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Sutton'un istihbarat kaynaklarından birisi Leh kökenli bir mühtedidir. İsmi meçhul olan bu Lehli, isyana katılan önde gelen ulema mensuplarından birinin kâtibiydi. Sutton, bu mühtediden, asilerin en başından itibaren padişahı devirmeye kararlı olduklarını öğrenmişti.¹³ Sutton, her ne kadar mektubunun ilişişinde kendisine Latince ulaşan bu istihbaratı Londra'ya yolladığını yazmışsa da¹⁴, söz konusu muhtıra arşivlerde henüz tespit edilememiştir.

Yukarıda belirtilen kaynaklar dışında Sutton bazı Türklerden de bilgi almış olabilir. Zira Sutton, Türklerin güvenini kazanmış nadir yabancılardan biridir.¹⁵

Bu gizli kaynaklarının yanı sıra Sutton, İstanbul'daki meslektaşlarıyla da bilgi alışverişinde bulunmuş olmalıdır. 1703 yılında İngiltere ve Fransa savaş hâlinde olduğu için Sutton'un dönemin Fransız elçisi Ferriol ile bu konuyu konuşması zayıf bir ihtimaldir. Diğer yandan İngiliz elçisi,

8 NA, SP, 97/21, vr. 135b.

9 Bu yüzden yabancı gözlemcilerin bazı önemli olayları kaçırmış olmaları mümkündür. Sabra Follet Messervey, *Feyzullah Efendi*, s. 126.

10 İngiliz elçisi isyanla ilgili bilgileri 20 Ağustos 1718 tarihli mektubunda vermeye başlamıştır. Hem Edirne Vakası hem de Macaristan'daki Rakoçi İsyanı yüzünden hükümetine ancak bu tarihte bilgi verebilmiştir. NA, SP, 97/21, vr. 136a.

11 Alfred C. Wood, "The English Embassy at Constantinople 1660-1762", s. 539.

12 Agm., s. 540.

13 Rifa'at Ali Abou El-Haj'ın, *1703 İsyanı*, s. 110, dipnot 226'da bahsettiği kişi kuvvetle muhtemel bu Leh mühtedisidir.

14 NA, SP, 97/21, vr. 137b.

15 Alfred C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2013, s. 296.

Felemenk meslektaşı ve elçilik dönemi boyunca teşrik-i mesai sahibi olacağı Jacobus Colyer ile olan biteni tartışmış olmalıdır. İki elçinin kendilerine gelen bilgileri karşılaştırmaları son derece tabiidir.

Sir Robert Sutton'un Üslubu

Sutton, olaylara tamamen tarafsız bir şekilde yaklaşmış, tarafları ne övmüş ne de yermiştir. Mektubunda benzetme ve tasvirlerle çok az yer vermiş ve kendisinin de kaydettiği üzere son derece yalın bir anlatım tarzı tercih etmiştir. Hadiseleri anlatırken fazla ayrıntıya girmeyeceğini belirtmiştir. İsyan esnasındaki bazı olayları atlamasının sebebi de muhtemelen bu tercihidir. Avrupa'da savaş ikliminin olduğu, mektupların taşındığı Macaristan'da isyan yaşandığı ve Bâbüâli'de işlerin karıştığı bir dönemde Sutton mektubunu kısa tutmak istemiş olabilir. İngiliz elçisi anlaşılabilir ve çok sade bir dil kullanmıştır. Edirne Vakası'nın Bâbüâli'nin harici siyasetine etki edebileceği hususu dışında Sutton, yorum yapmaktan çekinmiştir.

Diğer taraftan elçinin hadiseleri anlatımında kronolojik bir dağınıklık olduğunun altını çizmek gerekir. Meselâ, asilerin Cuma namazı kılmama kararını Edirne'ye mazhar yazmalarından sonra anlatmaktadır. Görünüşe göre Sutton olayları kendine göre kurguladığı önem sırasına göre yazmıştır.

Asilerin İstanbul'da Toplanmaları

Sir Robert Sutton, 20/31 Ağustos 1703 tarihli mektubunda isyanı anlatmaya başlamadan önce, hâlihazırda asker ve halk nezdinde padişaha ve Feyzullah Efendi'nin başını çektiği hükümete karşı büyük bir hoşnutsuzluk olduğunu gözlemlediğini belirtir.¹⁶ İngiliz elçisi, uzun süredir maaş alamayan 600 cebecinin 6 Temmuz Salı günü At Meydanı'nda toplandığını ve isyan ettiğini belirterek hadiseleri tasvir etmeye başlar. Sutton'un tarihinin yanına "O.S." yazmasından mütevellit, mektubu Jülyen takvimine göre tarihlendirdiği anlaşılır. Dolayısıyla kastettiği tarihi 17 Temmuz 1703 olmalıdır. İngiliz elçisiyle diğer kaynaklar arasındaki ilk ihtilaf olayın başladığı tarihte başlar. *Anonim Osmanlı Tarihi*'nin müellifi, cebecilerin toplanma tarihini 3 Rebiülevvel/17 Temmuz 1703 olarak verir.¹⁷ Silâhdâr ise cebecilerin toplanma günün Salı olduğu hususunda Sutton ile mutabıkken, tarihini 4 Rebiülevvel 1115/ 18 Temmuz 1703 olarak zikreder.¹⁸ Nâimâ, hadisenin 1115 Rebiülevvel'inin başında olduğunu söylemekle iktifa eder.¹⁹ La Motraye, 15 Temmuz 1703 tarihini vermiştir.²⁰ Eserini hadiseden çok sonra kaleme alan Balatlı Georg ise İngiliz elçisiyle aynı tarihi verir.²¹ Hadiseyi en sıcak şekilde kaydeden

16 NA, SP, 97/21, vr.136b.

17 *Anonim*, s. 227.

18 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 716.

19 Nâimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, s. 1868.

20 Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, s. 307.

21 Hrant D. Andreasyan, "Balatlı Georg'a Göre Edirne Vakası", s. 49. Balatlı Georg da Jülyen takvimini kullanmıştır. O da 6 Temmuz tarihini verir.

isimlerden biri olan ve çeşitli kaynaklarla da verdiği tarih tasdik edilen Sutton'un işaret ettiği 17 Temmuz tarihi doğru olmalıdır.

Sutton'un At Meydanı'nda toplanan cebecilerin sayısını 600 olarak vermesi de dikkate şayandır. Zira bu sayı Osmanlı kaynaklarında belirtilenden fazladır. Sarı Mehmed Paşa toplanan cebecilerin sayısını 200'den fazla²², Raşid ise 200²³ olarak vermiştir. Anonim müellifi, ilk başta kazan kaldıran cebecilerin sayısının 70-80 olduğunu ama At Meydanı'nda aralarına “oğlan” ve “uşak” seyircilerin karıştığı cebecilerin sayısının 400-500 arası olduğunu kaydeder.²⁴ Silâhdâr ve Nâimâ, cebecilerin sayısı hakkında bilgi vermez. Sutton gibi bir yabancı gözlemci olan La Motraye, cebecilerin miktarını 300 olarak vermiştir. Balatlı Georg ise meydanda 30 ilâ 40 cebecinin toplandığını belirtir.²⁵ Hem Osmanlı kaynakları hem de diğer müellifler ile mukayese edildiğinde Sutton'un kaydettiği sayının abartılı olduğu sonucuna varılabilir.

Sutton, 6-7 Temmuz'da (17 ve 18 Temmuz) asilerin iki gün boyunca At Meydanı'nda herhangi bir taşkınlık yapmadan beklediklerini belirtir. 8 Temmuz'da (19 Temmuz) ise sadaret kaymakamının (Köprülü Abdullah Paşa), yaklaşık 30 bin kuruş tutarındaki maaşlarını cebecilere gönderdiğini ama onların bunu “Maaşımızı istediğimiz zaman alırız” diyerek reddettiğini yazar.²⁶ Anonim müellifi, cebecilerin “bize ulûfe lâzım değil, her ne zamân olur ise aluruz” dediklerini naklederek Sutton'u teyit eder.²⁷ İngiliz elçisi, aynı gün sipahilerin, bostancıların ve topçuların da cebecilere katıldığını ifade eder.²⁸ Nâimâ da gün belirtmeden, bostancıların ve diğer askerlerin cebecilere “mülhak” olduklarını yazar.²⁹

Ulemanın İsyana Dahli

Sutton, ertesi gün (20 Temmuz), yeşilbaş olarak adlandırdığı ulemanın isyana dâhil olduğunu belirtir. Aslında isyanın en başından beri el altından ulema tarafından tertiplendiğini ve artık onların “maskelerini çıkardıklarını”³⁰ yazar. İsyana katılan ulema, Galata, Pera, Üsküdar ve payitahta yakın yerlerde yaşayan bütün Türkleri (yâni Müslümanları) İstanbul'da toplanmaya çağırmıştır.³¹ Elçinin yazdıklarını Anonim müellifi de aşağı yukarı doğrular.³² Ancak Sutton, asilerin, İstanbul

22 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 786.

23 Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid*, s. 640.

24 Anonim, s. 227.

25 Hrant D. Andreasyan, “Balatlı Georg'a Göre Edirne Vakası”, s. 49-50.

26 NA, SP, 97/21, vr. 136b; Rifa'at Ali Abou El-Haj, *1703 İsyanı*, s. 32.

27 Anonim, s. 227.

28 NA, SP, 97/21, 136b.

29 Nâimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, s. 1868.

30 İ. Hakkı Uzunçarşılı da ilginç bir şekilde padişahın gönderdiği cevaptan tatmin olmayan asilerin, II. Mustafa'yı devirmek için Edirne'ye yürümeye karar vermelerini “Asilerin maskeyi atmaları” alt başlığı ile vermiştir (bk. *Osmanlı Tarihi*, C IV, s. 31).

31 NA, SP, 97/21, 136b.

32 Anonim, s. 228.

kadısı Seyyid Mahmud Efendi'yi zorla Et Meydanı'na getirmeleri ve ona cebren ulemayı isyana davet eden bir mektup yazdırtmaları gerçeğini ya öğrenememiş ya da yazmamıştır.³³

İsyanın Büyümesi

Sutton, ulemanın ve cebren İstanbul kadısının isyana katıldığı gün Sekbanbaşı Hâşimzâde Seyyid Murtaza Ağa marifetiyle durdurulan yeniçerilerin de isyan ederek cebecilere katıldıklarını yazar. Asiler, sancaklarını çıkarmayı reddettiği için sekbanbaşını katlettiler.³⁴ Bu bilgiyi Anonim müellifi de tasdik eder.³⁵

Burada Sutton'un bazı noktaları atladığı gözükmektedir. Evvelâ elçi, Osmanlı kaynaklarında bahsedilen Köprülü Abdullah Paşa ve sekbanbaşının cebecileri yatıştırma girişimlerinden söz etmez.³⁶ Aynı zamanda, cebecilerin, yeniçerilere ulaşma girişimlerinden ve Sekbanbaşı Hâşimzâde Murtaza Ağa'nın tedbirlerinden de bahsetmemiştir.³⁷

İngiliz elçisi, sekbanbaşının katledildiği sabah, asilerin Sadaret kaymakamı Köprülü Abdullah Paşa'nın konağına saldırdıklarını ama paşanın çoktan kaçtığını belirtir. Bunun üzerine asiler, saraya yürümüş ve kaymakamın kendilerine teslim edilmesini istemişlerdi. Ancak kaymakam buradan da kaçmayı başarmıştı. Asiler bostancıbaşını isyana katılmaya zorlamışlardı.³⁸ Bostancıbaşı Mehmed Ağa'nın asileri durdurmak için Hz. Eyüb'ün sancağını çıkarması hususunu atlaması dışında Sutton'un verdiği bilgiler Osmanlı kaynakları ile uyumludur.³⁹

1703 İsyanı ile ilgili önemli konulardan biri de 20 Temmuz 1703'teki Cuma namazının eda edilmemesidir. Sir Robert Sutton, asilerin, padişah İstanbul'da bulunmadığı sürece Cuma namazında padişah adına hutbe okunmasının şeriata göre caiz olmadığını beyan ettiklerini yazar. İngiliz elçisi bu kararın uygulandığını belirtir.⁴⁰ Balatlı Georg da Sutton'u doğrulayacak ifadeler kullanır.⁴¹ İngiliz elçinin hutbe hususunda verdiği bilgi doğrudur. Yalnız, o gün Cuma namazı hiç kılınmamıştır. Nitekim Sarı Mehmed Paşa, asilerin, “*Bu emr-i mühim itmâm-resîde-i nisâb-ı hitâm olmadıkça Cuma namazı kılmamak*” üzere sözleştiklerini kaydeder.⁴² Silâhdâr ve

33 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 786; Rifa'at Ali Abou El-Haj, *1703 İyani*, s. 36; Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 52-53.

34 NA, SP, 97/21 vr. 136b.

35 *Anonim*, s. 227.

36 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 717.

37 Murtaza Ağa'nın Kaymakam Abdullah Paşa ile beraber aldıkları tedbirler için bk. Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 48. Yeniçerilerin isyana katılma süreci için bk. *Agt.* s. 48-53; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV, s. 25-26.

38 NA, SP, 97/21, vr. 137a.

39 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 790; Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, s. 660.

40 Sutton, ilginç bir şekilde padişahın İstanbul'da olmamasının Cuma namazının kılınmasında aslında problem teşkil etmeyeceğini belirtir ve asilerin padişahın yokluğunu yalnızca bir bahane olarak kullandıklarını ima eder. NA, SP, 97/21, vr. 137a.

41 Hrant D. Andreasyan, “Balatlı Georg'a Göre Edirne Vakası”, s. 52.

42 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 791.

Râşid'e göre asiler, hâlihazırda Cuma namazının şartlarından biri olan "adl-i imâm" olmadığı için başkaldırdıkları iddia etmekteydiler.⁴³

İstanbul'da Alternatif Hükümet Kurulması ve Padişaha Yazılan Mazhar

Sutton, isyanın hemen başında İstanbul'da alternatif bir hükümet kurulduğunu kaydeder. Asilerin "yeni müftü (Şeyhülislâm Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi), kaymakam (Kavanoz Ahmed Paşa), kazaskerler (Rumeli kazaskerliğine Tevfikîzâde Mehmed Efendi, Anadolu kazaskerliğine Deli Yahya Efendi), yeniçeri ağası (Çalık Ahmed Paşa) ve diğer önde gelen görevlileri aynı gün" seçtiklerini belirtir.⁴⁴

Sutton'un belirttiğine göre ulemanın çağırısına yalnızca diğer âlimler değil, her zümreden insan icabet etmiştir. Binaenaleyh asiler, padişaha hitaben bir mahzar hazırladılar. Sutton, mazharda Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin adalete teslim edilmesi ve şeriata göre İstanbul'da yargılanmasının istendiğini belirtmektedir. Aynı zamanda padişahın İstanbul'a gelmesi de asilerin talepleri arasındaydı.⁴⁵ Sutton, Feyzullah Efendi'nin oğulları olan Nakibüleşraf Seyyid Fethullah Efendi'nin, Anadolu kazaskeri Seyyid Mustafa Efendi'nin ve Bursa kadısı Ahmed Efendi'nin Erzurum'a sürülmesi talebinden bahsetmemiştir.⁴⁶ Mazharın çok saygısızca yazılmadığını düşünen Sutton'a göre, ahali ve askerler, padişahın İstanbul'a geri gelmesi talebini duyunca, "Bunu talep etmiyoruz, buna ihtiyacımız var" demişlerdi.⁴⁷ Muhtemelen Sutton, burada ilk yazılan taslağın asiler tarafından fazla yumuşak bulunmasına atıf yapmıştır.⁴⁸

Sutton'a göre "başladıkları işi devam ettirmeye kararlı" olan asiler, At Meydanı'nda ve yakınındaki sokaklarda çadır kurmuşlardı ve padişahın cevabını bekleyeceklerdi.⁴⁹ Anonim müellif de Sutton'a benzer ifadeler kullanır.⁵⁰

Dükkânların Kapatılması ve Sokağa Çıkma Yasağı

İstanbul'da isyan büyürken, dükkânların kapatılması emredildi ve sokağa çıkma yasaklandı. Anonim müellifin "Çârşû-bazar kapanup, etmekçi ve kassâb ve bakkal dükkânından gayrı bir ferd dükkân açmamak üzere muhkem yasağ olup" şeklinde ifade ettiği bu karar⁵¹ Sutton

43 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 725; Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, s. 660; Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 54.

44 NA, SP, 97/21, vr. 137a.

45 NA, SP, 97/21, vr. 137a.

46 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 730.; *Anonim*, s. 229.

47 NA, SP, 97/21, vr. 137a.

48 Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 59.

49 NA, SP, 97/21, vr. 137a.

50 *Anonim*, s. 230.

51 *Age.*, s. 228. Silâhdâr'ın ifadeleri için, Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 731. Silâhdâr, aynı zamanda hamamların da açık kalacağını eklemiştir. Ayrıca bk. Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, s. 665; Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s. 48.

tarafından, “erzak satanlar hariç bütün dükkânlar kapatıldı”⁵² sözleriyle nakledilir. Elçi, aynı zamanda Hıristiyanların İstanbul’a gelmesinin ve Suriçi, Pera ve Galata’da yaşayanların da erzak temini dışında, sokağa çıkmalarının yasaklandığını belirtir. Aynı zamanda erzak temin etmek için dışarı çıkanlar da gruplar hâlinde gezemez veya yolda gördüğü bir kimse ile konuşamazdı.⁵³ Sutton, *Nusretnâme*’de de kaydedildiği üzere⁵⁴, kadın ve çocukların da dışarı çıkmasının yasaklandığından söz eder. Elçinin bahsetmediği grup ise kendisinin de dâhil olduğu müstemen taifesidir. Müstemenler evlerine kapanmış veya (muhtemelen Büyükdere’deki) çiftliklerine gitmişlerdi.⁵⁵

Asilerin Edirne’ye Doğru Yürüyüşü

İsyana dair II. Mustafa’nın ve Edirne’deki devlet erkânının ilk tepkisi konusunda Sutton herhangi bir bilgi vermez. Durumun ciddiyetinin padişaha aksettirilmesini istemeyen muktedir Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, okların kendine dönebileceğinden endişelenerek, asilerin gönderdiği elçileri Eğridere Palangası’na sürgün edip kâğıtlarını yakırttı.⁵⁶ Bu süreçleri atlayan İngiliz elçisi, padişahın, Feyzullah Efendi’yi sürmesinden, İstanbul’a haber yollamasından, firar eden sipahilerin başkentte ortalığı karıştırmalarından da bahsetmeyip, asilerin Edirne’ye yürüme hazırlıklarına geçmiştir.⁵⁷

İngiliz elçisi, padişaha gönderilen elçilerin sürgün edildiğine dair haber gelince işin renginin değiştiğini belirtir. Zira ona göre, asiler, padişahın hiçbir şekilde İstanbul’a gelmek gibi bir niyeti olmadığı, yalnızca zaman kazanmak istediği kanaatine varmışlardı. Artık asiler, Feyzullah Efendi ve oğullarının cezalandırılmasından daha büyük hedefe sahipti: Padişahı tahttan indirmek!⁵⁸

Sutton, aslında asilerin ilk günden itibaren Edirne’ye yürümek için hazırlık yaptıklarını belirtir. İstanbul’da devletin mühimmatına el koyan isyancılar, muhtemel bir muharebe hazırlıklarını Ağustos ortalarına doğru bitirmişlerdi. İngiliz elçisine göre asiler Belgrad’a gidecek kadar erzak dağıtmışlar, ayrıca her asiye de 5 kuruş vermişlerdi. Yola çıkmadan önce asiler, kendi kurdukları alternatif hükümette de değişiklikler yapmışlardı. Buna göre sadaret makamına Kavanoz Ahmed Paşa getirilirken, Fırarî Hasan Paşa da onun yerine sadaret kaymakamı yapılmıştı. Jülyen takvimine göre 30 Temmuz (10 Ağustos) günü asileri destekleyen ulema şehirden çıkmıştı. Ertesi gün bostancılar ve Çalık Ahmed Paşa’nın riyasetinde yeniçeriler şehirden çıkarak, Davutpaşa Sahrası’nda ordugâhlarını kurmuşlardı. Elçinin belirttiğine göre ordugâhtaki bütün

52 NA, SP, 97/21, vr. 137a.

53 NA, SP, 97/21, vr. 137a.

54 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 731.

55 *Anonim*, s. 230. Aynı zamanda elçilerin mektup yazmaları da yasaklanmıştı. İngiliz elçisi bu yüzden olayları İngiltere’ye biraz geç aksettirebilmiştir. NA, SP/97/21, 136a.

56 Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 64-66.

57 *Agt.*, s. 66-73.

58 NA, SP, 97/21, vr. 137b.

asilerin sayısı 60 ilâ 70 bin arasındaydı. Asiler son derece istekli ve kendilerinden emindi.⁵⁹ Sutton'un, asilerin miktarına dair verdiği sayı doğruya yakındır. Anonim müellif, yola çıkmadan önce asilerin sayılarının 50-60 bin arasında olduğunu vurgular.⁶⁰ Modern araştırmalarda ise Edirne'ye hareket eden asi ordusunun miktarının 60 bin olduğu kaydedilir.⁶¹ Asiler, gerçekten de yolladıkları elçilerin sürgüne gönderildiği duyunca, Feyzullah Efendi'nin kendilerine teslim edilmediğini görünce ve padişahın İstanbul'a gelme gibi bir niyeti olmadığını anlayınca taht değişikliğine karar vermişlerdi. Hatta kendi aralarında, müteveffa Sultan II. Ahmed'in oğlu Şehzade İbrahim ve II. Mustafa'nın kardeşi Şehzade Ahmed gibi adaylar üzerinde mülâhazalar yapmışlar, kendilerini yatıştırmaya çalışan muarızlara da kulak vermemişlerdi.⁶²

Edirne'de Yapılan Hazırlık

Sutton, asilerin İstanbul'dan Edirne'ye doğru hareket etmelerinden sonra, II. Mustafa'nın ve hükümetin aldıkları tedbirlerden söz etmeye başlar. Hükümet 30 bin adam toplayabilmişti. Acemi yeniçerilere 5 kuruş, tecrübeli olanlara ise 7 kuruş dağıtılacaktı. Ancak asilerin sayısı, gücü ve Edirne'ye yürümekte oldukları haberlerinin gelmesi üzerine Sadrazam Râmi Mehmed Paşa, "büyük divanı" toplamıştı. Meclise davet edilen paşalar, II. Mustafa'ya sadakat yemini etmişlerdi. Meşverette asilerle sorunun sulh ile çözülmesine karar verilmişti. Bu minvalde asilerle müzakere için eski Belgrad beylerbeyi Çakırcı Hasan Paşa görevlendirilmişti.⁶³ Sutton'un yazdıklarından anlaşılıyor ki, hükümet aciz duruma düştüğü için Hasan Paşa'yı asilerle görüşmek üzere göndermişti. Elçinin ifadesine göre İstanbul'da toplanan asilerin sayısı padişaha bağlı birliklerin en az iki katıydı. Padişah da bu yüzden onlarla müzakere yoluna girmişti.⁶⁴

Sutton'un isyana dair verdiği bilgilerin muhtemelen en tartışmalı olanları bu kısımdır. Her ne kadar olay öyküsü genel olarak doğru olsa da İngiliz elçinin bazı tespitleri hatalı görünmektedir. Silâhdâr, Râmi Mehmed Paşa'nın topladığı divanı daha teferruatlı anlatır. Silâhdâr'dan anladığımız kadarıyla, Sutton'un tecrübeli yeniçerilere 7, acemilere 5 kuruş dağıtıldığına dair vermiş olduğu malumatta muhtemelen İngiliz elçisinin bilgisizliğinden kaynaklanan bir hata vardır. Zira Silâhdâr'a göre 7 kuruş yeniçerilere, 5 kuruş da sipahilere dağıtılmıştır. Olayların bizzat içinde olan ve Osmanlı devlet yapısını çok daha iyi bilen Silâhdâr'ın vermiş olduğu bilgi daha doğru olmalıdır. Silâhdâr, Sutton ile karşılaştırılabilecek bir sayı vermese de Edirne'de toplanan askerlerin miktarının çok olduğunu

59 Agy, vr. 137b.

60 Anonim, s. 241.

61 Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 77; Abdülkadir Özcan, "Edirne Vak'ası", *DİA*, X, s. 445. Balatlı Georg, ise "muhtelif rivayetlere dayanarak" asilerin sayısını 70 bin ilâ 103 bin arasında göstererek oldukça abartılı bir rakam vermiştir. Metnin mütercimi Andresyan, Uzunçarşılı'ya atıfta bulunarak, müellifin hatasını düzeltmiştir. Hrant D. Andreasyan, "Balatlı Georg'a Göre Edirne Vakası", s. 58

62 Anonim, s. 238-239.

63 NA, SP. 97/21, vr. 138a.

64 Agy, vr. 138a.

vurgular.⁶⁵ Anonim müellif, Edirne’de sadrazamın akdettiği divana katılanların mevcut padişaha bağlılık yemini ettiklerini doğrular. Müellife göre, toplanan askerlere 100 kese dağıtılmıştır. Ancak müellif, Edirne’de toplanan askerlerin sayısının asilerin karşı koyamayacakları kadar fazla olduğunu, buna mukabil sadrazamın kan dökülmesini istemediği için Yörük Paşası Hasan Paşa’yı asilerle müzakereye gönderdiğini belirtir. Olayları bizzat Râmi Mehmed Paşa’dan dinleyen Anonim müellif, paşanın Müslümanlar arasında bir iç savaşa sebep olmaktansa ölmeyi tercih edeceğini ve bu yüzden sulh yolunu benimsediğini belirtir.⁶⁶ Sarı Mehmed Paşa da, Râmi Mehmed Paşa’nın devlet erkânı ile divan topladığını, orada önce II. Mustafa’nın hatt-ı hümayununun okunduğunu, herkesin padişaha bağlılık yemini ettiğini, sadrazamın ulema mensuplarına asilerin dileklerinin yerine getirildiğini, inat ettikleri takdirde ne yapılması gerektiğini sorduğunu, onların da katledilmeleri yönünde fetva verdiklerini belirtir. Ayrıca, Hasan Paşa’nın serasker olarak asilere karşı gönderildiğini belirtir.⁶⁷ Ahmed Hâsib Efendi, bu olayı daha farklı bir şekilde anlatır. Müellif, asilerin Silivri’ye yaklaştığını haber alan padişahın, asilerle sulh yoluyla anlaşılması, müspet cevap vermedikleri takdirde bertaraf edilmeleri yönünde bir hatt-ı hümayun kaleme aldığını ve bu görevin, Hasan Paşa’ya tevdi edildiğini belirtir.⁶⁸ Balatlı Georg, II. Mustafa’ya bağlı birliklerin sayısının 300 bin olduğunu yazar.⁶⁹ Fransız seyyah La Motraye ise Edirne ordusunun miktarını 80 bin kişi olarak gösterir.⁷⁰

Sutton’un yukarıda verdiği rakamlara ve ifadelerine bakıldığında, onun Edirne’deki hükümetin asilerin sayısından ve gücünden korktuğu kanaatinde olduğu düşünülür. Ancak diğer kaynaklardan anlaşılıyor ki Edirne’deki hükümetin asilerden korkması için bir sebep yoktur. Zira o sırada Edirne’de olan Silâhdâr, Sarı Mehmed Paşa,⁷¹ olayı bizzat Rami Mehmed Paşa’dan dinleyen anonim müellif⁷² ve birinci elden kaynaklara atıf yapan Ahmed Hasib Efendi⁷³ gibi müverrihler böyle bir acziyetten bahsetmezler.

Sutton, 6 Ağustos’ta (17 Ağustos) Sancak-ı Şerif’in Râmi Mehmed Paşa’ya teslim edildiğini, ertesi gün sadrazamın Edirne dışında ordugâhını kurduğunu ve 4 saat uzaklıkta olan Havsa’ya doğru ilerlediğini belirtir. Havsa’da Çakırcı Hasan Paşa ile görüşen sadrazam, ondan asilerin şikâyetlerini dinlemiştir. Asiler şeriat muktezasınca padişah ile davalı olduklarını iletmişlerdir. Hasan Paşa’dan asilerin taleplerini öğrenen sadrazam, keyfiyeti padişaha bildirdi ve ondan ordugâha bizzat gelmesini rica etti. Sutton, aynı zamanda müzakere sırasında asilerin bir saltanat değişikliği istediklerini de ifade eder.⁷⁴

65 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 754-759.

66 *Anonim*, s. 244-245.

67 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayât*, s. 804-807.

68 Mü’minzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi, *Ravzatü’l-Kübera*, s. 98-99.

69 Hrant D. Andreasyan, “Balatlı Georg’a Göre Edirne Vakası”, s. 60.

70 Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, s. 320.

71 Sabra Follet Messervey, *Feyzullah Efendi*, s. 126.

72 *Anonim*, s. 244.

73 Ahmed Hasib Efendi’nin şifahi kaynakları için bk. Mü’minzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi, *Ravzatü’l-Kübera*, s. XXXIX-XLII.

74 NA, SP. 97/21, 138a.

Silâhdâr, Râmi Mehmed Paşa'nın Sancak-ı Şerif'i almasını ve ordugâhını Burnupamkulu'da kurmasını daha ayrıntılı olarak anlatır.⁷⁵ Sutton, Hasan Paşa ve asiler arasındaki müzakereleri de çok kısa geçiştirmiş olsa da muhteva olarak doğru bilgi vermiştir. Anonim müellif, Hasan Paşa'nın müzakerelerinden sonra padişahın ordugâha gelmek istediğini belirtir.⁷⁶ Elçi ise bu talebin sadrazamın tarafından yapıldığını söylemiştir. Sutton'un müzakerelere dair belirtmediği önemli tek husus, asilerin tahtta Şehzâde Ahmed'i görmek istemeleridir.⁷⁷ Ancak her hâlükârda Sutton, müzakereden sonra padişahın tahtının tehlikede olduğunu fark ettiğini vurgulamıştır.

Askerlerin Taraf Değiştirmesi

Sutton'a göre işin tehlikeli boyutlara ulaştığını gören II. Mustafa, Jülyen takvimine göre 8 Ağustos'ta (19 Ağustos) ordugâha gelmiş ve metrisler kazılmasını emretmiştir. Ancak ocak ağaları emirlere uymayı reddetmişlerdir. Elçinin yazdığına göre ocak ağaları, asilerin, "küffar değil, kardeşleri olduğunu ve bu yüzden de metris kazmanın veya onlara karşı gelmenin bir anlamı olmadığını ileri" sürmüşlerdir. Râmi Mehmed Paşa, padişaha sadık yeniçeri ağası ve diğer paşalarla beraber askerlere padişaha itaat etmeleri yönünde baskı yapmıştır. Bunun üzerine askerler, isyan ettiler ve padişahın otağına saldırdılar. II. Mustafa, ordunun bir kısmıyla beraber Edirne'ye avdet etmiş, geri kalanlar ise İstanbul'dan gelen asilere katılmıştır. Sadrazam, yeniçeri ağası ve diğer paşalar da işin kendilerine dokunabileceğinden korkarak gece kaçmışlardır.⁷⁸

Silâhdâr ve Sarı Mehmed Paşa, II. Mustafa'ya bağlı askerlerin taraf değiştirmelerini İngiliz elçiden farklı anlatırlar. Evvelâ, asiler ile Edirne'de zahiren padişaha bağlı olan birlikler arasında hâlihazırda muhaberat vardı ve bu birlikler asilerden aldıkları emir mucibince metrisler kazmışlardı.⁷⁹ Akşam olunca yeniçeriler tüfeklerini ateşlediler ve ortaya çıkan hengâmede II. Mustafa yanlısı görünen askerler de asilere katıldılar.⁸⁰ Bu hıyanet üzerine meyus olan Râmi Mehmed Paşa, padişaha Edirne'ye dönmesi gerektiğini bildirdi.⁸¹ Anonim müellif ise kazılması emredilen metrislerin bir kısmı kazılmışken bir tüfek sesinin duyulduğunu, Râmi Mehmed Paşa olayın aslını öğrenmeye çalışırken tüfek seslerinin arttığını ve gece baskını şüphesinin hâsıl olduğunu yazar. Padişaha bağlı birliklerin bayraklar ve topları alarak asilere katılması üzerine II. Mustafa arabasıyla Edirne'ye dönmüş, Râmi Mehmed Paşa ise Edirne'deki konağına kaçmış, daha sonra da kölelerini azat ederek sırta kadem basmıştı.⁸² Ahmed Hâsib Efendi de Sutton ile aynı bilgileri vermez. Silâhdâr ve Sarı Mehmed Paşa'nın verdiği bilgileri aşağı yukarı doğrular

75 Nusretnâme'den naklen Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 85.

76 *Anonim*, s. 246.

77 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 765; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 809; Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasîb Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s. 99-101.

78 NA, SP. 97/21, vr. 138a.

79 Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 89.

80 *Agt.*, s. 89.

81 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 770-771; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 812.

82 *Anonim*, s. 246-247.

ama işin sorumlusu olarak Râmi Mehmed Paşa'yı gösterir.⁸³ Aynı şekilde Balatlı Georg'un anlattıkları da Osmanlı kaynaklarıyla paralellik gösterir.⁸⁴

İngiliz elçi ile benzer bilgiler veren gözlemciler de vardır. Mesela La Motraye, II. Mustafa'nın emrindeki askerlerin "Hiçbir padişah, hele hele de bir müftü için Müslüman kardeşleriyle savaşmayacaklarını" söylediklerini yazar. Daha sonra ordunun peyderpey karşı tarafa mülhak olduğunu kaydeder.⁸⁵ Sutton'un anlattıklarına az da olsa benzer bilgileri veren diğer müellif ise Dimitri Kantemir'dir. Kantemir, asilerin müftüsünün II. Mustafa taraftarlarının ordugâhına gelerek, şeriata göre kendilerinin hareketlerinin meşru olduğu ve onlara karşı çıkmanın büyük günah olacağı minvalinde sözler söylediğini belirtir. Müftünün söylediklerinin tesirinde kalan askerler taraf değiştirerek asilere katılmıştır.⁸⁶

Sutton ve La Motraye'in vermiş olduğu bilgiler aslında bu olay hakkındaki bir boşluğu doldurabilir. Sutton, her ne kadar asilerle Edirne ordusu arasındaki muhaberrattan ve ordunun nasıl taraf değiştirdiğinden habersiz olsa da, askerler onun ve La Motraye'in belirtmiş olduğu ve Osmanlı kaynaklarına girmeyen tepkiyi vermiş olabilir. Ancak yine de bu hadiseler yaşanırken İstanbul'da olan elçinin aksine, Silâhdâr ve Sarı Mehmed Paşa gibi Edirne'de bulunan ve olaya daha vakıf olan müverrihlere daha çok itimat etmek gerekir.

II. Mustafa'nın Tahttan İndirilmesi ve III. Ahmed'in Cülûsu

Ordunun ihanetinden sonra Sutton tekrar hadiseyi asilerin gözünden anlatmaya başlar. İngiliz elçisi, taht değişikliğini çok muhtasar bir şekilde anlatmıştır. Elçinin kaleme aldıklarına göre ordunun ihanetinden sonra, Jülyen takvimine göre, 10 Ağustos'ta (21 Ağustos) asi ordusu Havsa'ya kadar ilerledi. Ertesi gün asi hükümetin seçtiği sadrazam [Kavanoz Ahmed Paşa], III. Ahmed'in tahta geçirilmesi hususunda Edirne'ye emir yolladı. Paşanın emri aynı akşam yerine getirildi ve 12 Ağustos'ta (23 Ağustos) da kendisi şehre girdi. Aynı gün yeni padişaha biat merasimi icra edildi. Şimdi yeni hükümetin yapması gereken iki iş vardı: Sarayı İstanbul'a nakletmek ve kapıkullarına cülûs bahşişi verecek parayı bulmak. Yeni yönetim, ikinci meselenin halledilmesi için eski vükelânın müsadere edilecek mallarına güveniyordu.⁸⁷

Kavanoz Ahmed Paşa'nın Şehzade Ahmed'in tahta çıkarılması için emir vermesini, Silâhdâr da doğrulamıştır.⁸⁸ Elçinin cülûs bahşişi konusunda sıkıntı yaşanacağı öngörüsü doğru çıkmıştır. Zira gerçekten de asiler, cülûs bahşişi ve kalan maaşlarını istemişlerdir.⁸⁹ Ancak bu mesele,

83 Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s. 108.

84 Hrant D. Andreasyan, "Balatlı Georg'a Göre Edirne Vakası", s. 60-61.

85 Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, s. 321. La Motraye olay örgüsünü karıştırmış gibidir.

86 Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, II, s. 844-845.

87 NA, SP. 97/21, vr. 139b.

88 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname*, s. 774.

89 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 819.

Sutton'un öngördüğü gibi eski hükümet mensuplarının mallarına el konularak değil, Enderun hazinesinden para verilerek çözülmüştür.⁹⁰

III. Ahmed'in İstanbul'a Gelişi ve Bazı Asilerin Tedibi

Yeni padişah 2000 kese vermek suretiyle askerleri susturmuştu. Şimdi sıra sarayı İstanbul'a nakletmeye gelmişti. Yola çıkan padişah 4 Eylül 1703'te (15 Eylül) Davudpaşa'ya ulaştı. Burada bir gün geçiren III. Ahmed, kılıç kuşanma merasimi için 6 Eylül 1703'te⁹¹ (17 Eylül) Eyüp Camii'ne gitti. Seremoniden sonra padişah mutantan bir şekilde İstanbul'a girdi. Sabık padişah ise Topkapı Sarayı'ndaki şimşirliğe kapatılmıştı.⁹²

Padişah ve hükümeti zor bir iş bekliyordu. Zira bazı asiler edepsizlik etmeye devam ediyorlardı. Yeni hükümet ilk önce asi liderlerini yatıştırmaya çalıştıysa da sorunun üstesinden ancak idam ve sürgün yöntemleri ile gelebildi.⁹³

Feyzullah Efendi'nin Katledilmesi

Edirne'de yakalanan Feyzullah Efendi, İngiliz elçisinin anlattığına göre sakladığı paraların yerini söylemesi için büyük bir işkence görmüştü. Uzun süre dayanan⁹⁴ sabık şeyhülislâm sakladığı emvali hakkında hiçbir şey söylemeyince "askerlerin nefretine terk edilmişti". En sonunda askerler, "rezil" bir şekilde sabık müftünün kellesini ve tenasül uzvunu kesmişlerdi. Feyzullah Efendi'nin kellesi bütün Edirne'ye teşhir edilmişti. Daha sonra sıra Feyzullah Efendi'nin oğullarına geldi. Oğulları da babalarının paralarının nerede olduğunu söylemediler.⁹⁵

İngiliz elçisi, Feyzullah Efendi'nin en büyük oğlu Nakibüleşraf Seyyid Fethullah Efendi ve diğer evlatlarının da kellelerinin kesildiğini kaydeder.⁹⁶ Osmanlı kaynakları Feyzullah Efendi ve çocuklarının "feci akıbeti" hususunda Sutton ile genel olarak mutabıktırlar.⁹⁷

Edirne Vakası'nın Sir Robert Sutton'da Yarattığı Endişeler

Sir Robert Sutton'un 1703 İsyanı'nın Osmanlı dış politikasında radikal değişikliklere yol açabilme ihtimaline dair vermiş olduğu bilgiler önemlidir. Zira bu dönemde, hem İspanya

90 Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 95.

91 III. Ahmed'in kılıç kuşanma merasimi 16 Eylül 1703'tür, bk. Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 106.

92 NA, SP. 97/21, vr. 142a.

93 *Agy*, vr. 142a.

94 İşkence üç gün sürmüştür, bk. Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 97. Feyzullah Efendi'nin işkenceye karşı sebatını anonim müellif teferruatlı bir şekilde anlatmıştır. *Anonim*, s. 252.

95 NA, SP. 97/21, vr. 141b.

96 NA, SP. 97/21, vr. 142a.

97 *Anonim*, s. 252-253; Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 781-787; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 818-819; Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s. 135.

Veraset Savaşları (1701-1714) hem de Büyük Kuzey Savaşları'ndan (1700-1721) ötürü Avrupa birbirine girmişti. Görevi gereği Bâbüâli'nin haricî siyasetini takip eden Sutton, Edirne Vakası'nın muhtemel etkileri hakkında bazı gözlemlerde bulunmuştur. Elçinin değerlendirmelerinden anlaşılacağı üzere, Edirne Vakası İngiltere'yi oldukça tedirgin etmişti. Zira isyan sonucu gelen hükümet, İngiltere'ye zarar verecek bir dış politika izleyebilirdi. İngiltere için en büyük problem, Bâbüâli'nin, müttefiki Avusturya'ya karşı saldırgan bir tutum izlemesiydi.

Sutton, ilk başta tevâtür sayılacak bilgileri aktarır. Elçi, 23 Eylül 1703 tarihli mektubunda, her ne kadar sağlam kaynaklara dayanmasa da gelecek bahar Bâbüâli'nin komşu devletlerden birine harp ilân edeceğini yazar. Zira Edirne Vakası'ndan sonra yaşanabilecek muhtemel bir fitnenin önüne ancak askerleri savaşa sevk etmek suretiyle geçilebileceğine dair sözler her yerde konuşulmaktaydı. Ayrıca Bâbüâli, Feyzullah Efendi ve ona bağlı olanlarının mallarının müsadere edilmesi sayesinde 16 yıllık yıpratıcı bir süreçten sonra yaşadığı maddî kaybı telâfi edebilmişti.⁹⁸ Aynı mektubunda İngiliz elçi Macar asiler meselesinden de bahseder. Sutton'a göre Bâbüâli'nin bu asilere yardım etmesinin muhakkak suretle önüne geçilmesi gerekiyordu.⁹⁹

Macaristan'daki Rakoçi İsyanı, anlaşılacağı üzere Sutton'u en çok tedirgin eden husustu. Zira Bâbüâli'nin İngiltere'nin müttefiki olan Avusturya'ya karşı Macar asileri desteklemesi, İngiliz siyaseti için büyük bir sorun teşkil edebilirdi. Ancak isyan sırasında sadaret makamına getirilen Kavanoz Ahmed Paşa'nın yeni hükümetin Karlofça Antlaşması'na sadık kalacağına dair beyanı¹⁰⁰ ve Tımişvar ve Belgrad paşalarına asileri desteklememeleri yönünde emir verilmesi Sutton'u bir nebze rahatlatmış olmalıdır.¹⁰¹ Lakin yine de elçiyi endişelendiren bazı hususlar vardı. Evvelâ Bâbüâli, Macar asilere el altından yardım edebilirdi. Zira Avusturya'nın müşkül duruma düştüğünü ve Macar asilerin güçlendiğini görmek hem Türk vükelâsını hem de kamuoyunu mutlu edebilirdi. İkinci olarak da elçi, Yeniçeri ağası Çalık Ahmed Paşa'nın sadrazamlığa hazırlandığını fark etmişti. Hem Türk hem de yabancı gözlemciler, III. Ahmed'in çok sevdiği yeniçeri ağasının kuvvetle muhtemel sadrazam olacağını düşünmekteydiler. Fransız elçisi Ferriol, Çalık Ahmed Paşa ile dostluk kurmaya çalışıyor ve Avusturya'nın İtalya'da çok kötü bir durumda olduğuna ve Macar asilerin de Macaristan'ın büyük kısmını ele geçirdiklerine dair haberler yayıyordu. Bununla beraber Fransızlar yeni hükümette daha çok destekçi kazanmaya çalışacaklardı.¹⁰²

Ancak Sutton'un korktuğu başına gelmedi. Zira ne Çalık Ahmed Paşa çok istediği sadrazamlık makamına kavuştu ne de Bâbüâli İngiltere'nin müttefiki Avusturya'ya karşı savaşa girdi. Edirne Vakası'ndan 13 sene sonra savaş patlak verdiğinde ise İspanya Veraset Savaşları zaten sona ermişti.

98 NA, SP. 97/21, 143a.

99 Agy., vr. 143a.

100 Zira III. Ahmed cülûsunu bildirdiği nâmede, Avusturya imparatoruna sulh ve dostluğun devam ettirileceğini bildirmiştir. BOA, A.DVNSMH.d.6/19, 29.05.1115/10 Ekim 1703.

101 NA, SP. 97/21, vr. 145b.

102 NA, SP. 97/21, vr. 145b-146a.

Asi Liderlerine Görevden El Çektirilmesi

İstanbul'da yeni yönetim düzen kurmaya çalışırken, Sutton, III. Ahmed ve Kavanoz Ahmed Paşa'nın uygulayacağı dış politikayı merakla takip ediyordu. Her ne kadar padişah ve sadrazam şu ana kadar Sutton'u tedirgin edecek bir harekette bulunmasalar da bilhassa isyanın liderlerinden biri olan Çalık Ahmed Paşa, yukarıda belirtilen sebeplerden mütevellit, İngiltere için büyük bir problem olabiliyordu.

Sutton, görünüşe göre Çalık Ahmed Paşa'nın sadaret makamını elde etmek için çevirdiği entrikalardan ve bu arzusunun padişahı yıldırıldığından habersizdi.¹⁰³ Dolayısıyla o, yeniçeri ağasının azledilip sürgüne gönderilmesini son derece şaşkıncı bulmuştu. Zira azledilmesinden birkaç gün önce Çalık Ahmed Paşa, III. Ahmed'i ziyafete davet etmiş, padişah da bu ziyafete katılarak yeniçeri ağasına olağanüstü teveccüh göstermişti.¹⁰⁴ Ancak 30 Ekim 1703'te padişah, Çalık Ahmed Paşa'yı, eski bostancıbaşıyı ve yeniçeri kethüdasını sürgüne yollamıştı. Muhtemelen paşa sürgüne gönderildikten sonra konuyla ilgili bir tahkikat yapan Sutton'a göre bu ani değişimin sebepleri muhtelifdir. Sutton'un öğrendiği kadarıyla, Çalık Ahmed'in küstah tavırları, askerler nezdindeki itibarına güvenerek büyük bir otoriteye sahipmiş gibi hareket etmesi ve sadrazamlık peşinde koşması azlinin sebebiydi. Her ne kadar yeniçeri ağası bilhassa isyandan sonra büyük bir güç elde etmiş olsa da saray, paşanın "silahlarını ona çevirtecek kadar kabiliyetli" olmuştu. Zira hükümet, onun yeniçerilere karşı sergilediği bazı yanlış hareketlerden istifade ederek ve bu sayede ocağın desteğini alarak ondan kurtulmaya muvaffak olmuştur.¹⁰⁵

Çalık Ahmed Paşa'nın azledilmesi hadisesinin tanığı ve hatta tarafı olan Silâhdâr, bazı hususlarda Sutton ile mutabikken bazılarında da ondan ayrılmaktadır. Evvelâ, Çalık Ahmed Paşa'nın usanmadan sadaret mührünü istemesi, küstahlıkları ve yeniçerilere güvenerek büyük bir otoriteye sahipmiş gibi hareket etmesi konusunda Silâhdâr, Sutton'u doğrulamaktadır.¹⁰⁶ Ancak Çalık Ahmed Paşa, yeniçeri ocağının desteğini kaybettiğinden değil, Kavanoz Ahmed Paşa, Moralı Enişte Hasan Paşa ve Firârî Hasan Paşa'nın komplosu sonucunda önce sürgün sonra da idam edilmiştir.¹⁰⁷ Diğer yandan Silâhdâr'a göre, yeniçeriler, paşanın azledilmesine kızıp, sadrazama "Bizden izinsiz haberimiz yoğ-iken ağanın azl ve neyfi ne dimekdir"¹⁰⁸ diye hesap sormuşlardır. Bu da Çalık Ahmed Paşa'nın yeniçerilerin desteğini kaybettiği hususunda İngiliz elçisinin söylediklerini yalanlar. Anonim müellif ise Çalık Ahmed Paşa'nın, vermiş olduğu ziyafette yeniçerilerin ulûfelerinin "kapu ortasından" verilmesi için isyan hazırlığında olduklarını ve sadaret mührü kendisine verildiği takdirde muhtemel bir isyanı bastırabileceğini

103 Çalık Ahmed Paşa'nın sadrazam olmak için yaptıklarının Osmanlı kaynaklarından bir derlemesi için bk. Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 111-114.

104 NA, SP. 97/21, vr. 160b. Sutton'un bu konudaki tespiti doğrudur. Zira her ne kadar sadrazamların padişahlara ziyafet verilmeleri mutata olsa da yeniçeri ağalarının ziyafet vermeleri pek enderdi, bk. *Anonim*, s. 262.

105 NA, SP. 97/21, vr. 160b.

106 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname*, s. 794-795.

107 Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 111-113.

108 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname*, s. 799.

söylediğini belirtir. Bu üstü kapalı tehdide canı sıkılan padişah, Çalık Ahmed Paşa'ya Kıbrıs beylerbeyliği vererek İstanbul'dan uzaklaştırmıştır.¹⁰⁹ Sarı Mehmed Paşa da Çalık Ahmed hususunda Sutton'dan farklı bilgiler verir.¹¹⁰ Dolayısıyla Sutton, her ne kadar Çalık Ahmed Paşa'nın küstahlığı ve sadaret tutkusu hususunda doğru bilgiler vermiş olsa da paşanın yenicerilerin desteğini tamamen kaybettiği hususunda abartılı değerlendirmeler yapmıştır.

İsyanın muktedir liderlerinden Çalık Ahmed'den sonra Sadrazam Kavanoz Ahmed Paşa da payitahttan uzaklaştırıldı. Sutton'un belirttiğine göre, Özbek elçisinin huzura kabulü ve ulûfelerin sorunsuz bir şekilde dağıtılmasından üç gün sonra sadrazam azledildi ve İzmit'e gönderildi. Onun yerine Rikâb-ı hümâyûn kaymakamı Moralı Enişte Hasan Paşa getirildi. Elçi, bu değişikliğin birkaç sebebi olduğunu yazar. Evvelâ Kavanoz Ahmed Paşa, sadaret makamı için son derece yetersiz bir vezirdi. Diğer yandan Hasan Paşa'nın eşi Hatice Sultan ve Valide Emetullah Gülnuş Sultan da sadrazam değişikliğinde müessir olmuşlardı. Sir Robert Sutton, bu değişiklik ile isyanın son büyük liderinin de ortadan kaldırıldığını belirtir. Ancak Valide Sultan'ın dizginleri eline alması sarayın tekrar Edirne'ye dönmesine yol açabilirdi.¹¹¹

Silâhdâr ve anonim müellif, Kavanoz Ahmed Paşa'nın kifayetsizliği hususunda İngiliz elçisi ile mutabıktırlar.¹¹² Ancak Enişte Hasan Paşa'nın sadreti valide sultan ve eşi vasıtasıyla elde ettiği iddiası görünüşe göre Sutton'un kendi çıkarımıdır. Zira Silâhdâr, III. Ahmed'in yeni sadrazamı ihaneti görüldüğü takdirde damatlığının bir işe yaramayacağı yönünde tehdit ettiğini yazar.¹¹³

Sir Robert Sutton'a Göre İsyanın Sorumlusu

Her ne kadar 1703 İsyanı'nın zahiri sebebi cebecilerin maaşlarını alamamaları olsa da hakikî sebebi devletin iyi yönetilememiş olmasıdır.¹¹⁴ Ancak isyanın arkasında kim olduğuna dair hem çağdaş kaynaklarda hem de modern araştırmalarda muhtelif isimler zikredilir. Meselâ Ahmed Hasib Efendi, isyanın sorumlusu olarak açıkça Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin tahakkümden kurtulmak isteyen Râmi Mehmed Paşa'yı gösterir.¹¹⁵ Silâhdâr, Râmi Mehmed Paşa'nın, Moralı Enişte Hasan Paşa ile birlikte cebecileri tahrik etmek için Boşnak İbrahim Ağa'yı görevlendirdiğini belirtir.¹¹⁶ *Şefiknâme* de isyanın sorumlusu olarak sadrazamı işaret eder.¹¹⁷ Hatta eserin müellifi daha da ileri giderek, hükümete bağlı birliklerin asilere katılmasının bile arkasında sadrazamın

109 *Anonim*, s. 264-265.

110 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 830-831.

111 NA, SP. 97/21, vr. 160b-161a.

112 Abdülkadir Özcan, "Ahmed Paşa, Kavanoz", *DİA EK-1*, (2020) s. 50; *Anonim*, s. 266-268.

113 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 801.

114 Rifa'at Ali Abou El-Haj, *1703 İsyanı*, s. 13-14.

115 Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera*, s. XXXIV.

116 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 713.

117 Sabra Follet Messervey, *Feyzullah Efendi*, s. 125.

olduğunu iddia eder.¹¹⁸ Naima, La Motraye ve Balatlı Georg ise isyanın arkasında herhangi bir “gizli el” aramayıp, doğrudan asilerin şeyhülişlâma karşı tepki gösterdiklerini belirtirler.¹¹⁹

Sutton, diğer müelliflerin aksine tek bir kişiyi değil, bir grubu işaret eder: Ulema. Edirne Vakası'na dair yapılmış olan çalışmalarda ulemanın rolüne dikkat çekilmiştir. Ancak ulema, bu çalışmalarda, askerler, paralı askerler¹²⁰ ve şehir sakinleriyle beraber Feyzullah Efendi ve Edirne'deki hükümete karşı kurulan koalisyonun bir parçası olarak telâkki edilmiştir.¹²¹ Sutton ise “en başından beri el altından fitneyi ateşleyenin” sâdat ve ulema olduklarını, onların isyana katılmak ve İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'deki bütün Müslümanları isyana davet etmek suretiyle “maskelerini çıkardıklarını” söylemiştir. İngiliz elçisine göre her şeyin arkasında olan ulema mensupları en başından beri, yâni İstanbul'dan Edirne'ye yazılan mazhara cevap gelmeden önce dahi, padişahın tahttan indirilmesini plânlamıştı. Bu konuda İngiliz elçisinin kaynağı yukarıda belirtildiği üzere, önde gelen âlimlerden birinin kâtibinin kendisine ulaştırdığı bir istihbarattır. Bu istihbarata güvenen Sutton, şeyhülişlâmın canına, II. Mustafa'nın ise tahtına mâl olan isyanın arkasında ulema olduğunu işaret etmişti.

Sutton'un tespitinin doğruluk payı vardır. Zira ulemanın II. Mustafa ve Feyzullah Efendi rejimine düşman olması için birçok sebep vardı. Evvelâ Feyzullah Efendi, kendi oğullarını ve yakınlarını ulema sınıfının üst mertebelerine getirerek, hatta kendisinden sonra meşihat makamına oğlu Seyyid Fethullah Efendi'nin geçirileceğine dair bir ferman alarak ve medrese tedrisatı ve uygunluk gerektiren makamlara, buluğa yeni ermiş çocuklarını ve akrabalarını tayin ettirerek, alt rütbedeki ulema mensuplarının istikballerini kapamıştı.¹²² Bu da hâlihazırda ekonomik açıdan kötü durumda olan ulema mensuplarının durumunu daha da kötüleştirmişti.¹²³ Ayrıca Feyzullah Efendi, çeşitli rakiplerini de sürgün ettirmeyi başarmıştı.¹²⁴

Ulemanın Feyzullah Efendi'ye karşı olmasının başka bir sebebi ise şeyhülişlâmın Karlofça Antlaşması'na onay vermesidir. İngiliz elçisi de bu hususa dikkat çekmiştir. Zira ona göre bilhassa Kamaniçe'nin Lehistan'a verilmesi, şeriata aykırıydı.¹²⁵ Feyzullah Efendi'nin buna cevaz vermesi, asilerin liderleri ve onları teşvik edenlerin şeyhülişlama karşı kullandıkları argümanlardandı.¹²⁶ En azından anonim müellif, Sutton'u bu hususta doğrular. Yalnızca anonim müellif, Sutton'dan farklı olarak, Karlofça Antlaşması'nın ve Kamaniçe'nin teslim edilmesinin

118 *Agt.*, s. 140-141.

119 Lewis V. Thomas, *A Study of Naima*, ed. Norman Itzkowitz, New York University Press, New York 1972, s. 84-87; Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, s. 306; Hrnt D. Andreasyan, “Balatlı Georg'a Göre Edirne Vakası” s. 55. Balatlı Georg'un eserini yayımlayan Hrnt Andreasyan, muhtemelen Uzunçarşılı'dan yararlanarak isyanın arkasında Râmi Mehmed Paşa olduğunu belirtmiştir.

120 Burada paralı askerlerden kasıt, levend, sarıca, sekban ve serdengeçtilerdir. Bunların isyandaki rolü için bk. Annemarike Stremmelaar, *Rebellion of 1703*, s. 98-99.

121 Rifa'at Ali Abou El-Haj, *1703 İsyani*, s. 33; Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 48-49.

122 Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 39-42.

123 *Agt.*, s. 42; Rifa'at Ali Abou El-Haj, *1703 İsyani*, s. 15.

124 Annemarike Stremmelaar, *Rebellion of 1703*, s. 104.

125 NA, SP. 97/21, vr. 174b.

126 *Agy.*, vr. 177b.

sorumlusu olarak padişahın görüldüğünü belirtir.¹²⁷ Modern araştırmalarda da Feyzullah Efendi'ye bu yüzden muhalefet edildiği belirtilir.¹²⁸

Sutton'un argümanlarını şu an itibariyle tasdik etmek mümkün değildir. Ancak isyanın hedefi olan II. Mustafa'nın "dokuz seneden berü devleti yıkup nâ-şer'î virdüğü fetvâları ve ulemâyı kahr u tahkîr idüp manâsıb-ı ilmiyyeyi evlâd ü etbâ'ına mahsus yevmen fe-yevmen ileri çekmekle gürûh-ı ulemâ kendüden dil-gîr ve bu günleri Allah'dan isterlerdi. Mutlak bu ikâz-ı fitneye sebep bu oldu. Yohsa ne ân ki beş-on cebeci ulûfe için bu mel'anete cesâret ideler. Aralarına ulemâ karışmayaydı ağızların kapadıp perâkende iderdim" gibi ifadeleri elçinin argümanlarını en azından güçlendiriyor gibidir.¹²⁹

Sir Robert Sutton'un Kaleminden Edirne Vakası

Bu bölümde İngiliz elçisinin mektuplarında isyandan bahsettiği bölümlerin Türkçe tercümeleri verilecektir. Böylece Edirne Vakası'na dair yeni bir kaynak araştırmacıların hizmetine sunulacaktır. Tercüme sırasında, Sutton'un mektuplarındaki isyanla ilgili bölümler çıkarılmıştır.

Sutton isyanın büyük kısmını 20/31 Ağustos 1703 tarihli mektubunda anlatır. İngiliz elçisinin yazdıkları şu şekildedir: "Şimdi lorduma bu imparatorlukta yeni zuhur eden büyük ihtilâl hakkında bilgi vermek zorundayım... Ayrıntılara girmeyip size [ihtilâlın] haberlerini yalın bir şekilde anlatacağım. Bazı eski mektuplarımda lordumu, halkın ama bilhassa da askerlerin eski hükümetin faaliyetlerinden son derece rahatsız oldukları hususunda bilgilendirmekle müşerref olmuşum. Onların kötü ruh hâllerinin patlaması için yalnızca bir fırsata ihtiyaç vardı ki 6/[17] Temmuz Salı günü [bu durum] husûle geldi. O gün, silâhlara ve mühimmata bakmaktan sorumlu bir birlik olan cebecilerden 600'ü, İstanbul'da At Meydanı isimli büyük bir yerde toplandı ve maaşlarının ödenmemesinden mütevellit isyan ettiler. O gün ve ertesi gün orada herhangi bir kargaşa veya taşkınlık çıkarmadan beklemeye devam ettiler. Ayın 8'inde Kaymakam [Köprülü Abdullah Paşa] onlara 30 bin kuruş tutarındaki alacaklarını gönderdi. Ama onlar alacaklarını istedikleri zaman alabileceklerini söyleyerek [kaymakamın gönderdiği parayı] hor görürcesine reddettiler. Aynı gün, sipahiler, bostancılar ve topçular da onlara katıldı. Ayın 9'unda Cuma günü, daha önce Sekbanbaşı [Hâşimzâde Murteza Ağa] tarafından odalarına kilitlenen ve cebecilere katılmaları engellenen yeniçeriler, [kapılarını] kırdılar ve onlarla birleştiler. Sekbanbaşını, sancaklarını çıkarmadığı için [kılıçlarıyla] parçalara ayırdılar. Sekbanbaşı, sancağın kendisinde olmadığını iddia etmişti. Aynı sabah, en başından beri bu fitneyi el altından körükleyen emirler veya yeşilbaşlar ve bütün ulema maskelerini attı ve İstanbul, Galata, Pera, Üsküdar ve civarda yaşayan her Türk'ü İstanbul'da toplanmaya çağırdı. Bu davete o kadar çok insan icabet etti ki mezkûr yerlerde akşama kadar tek bir Türk bile görülmedi. Bu mecliste herkes ittifak ile bir mazhar yazmayı ve imzalamayı kabul etti. Her

127 Rifa'at Ali Abou El-Haj, *1703 İsyanı*, s. 58.

128 Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, s. 98.

129 *Nusretname*, s. 740.

topluluğun ve birliğin başındaki insandan oluşan bir heyet ile mazharı padişaha gönderdiler. Mazharın muhtevasında şeyhülislâma karşı suçlamalar vardı. Onun adâlete teslim edilmesini ve kanuna göre İstanbul'da yargılanmasını talep ediyorlardı. Ayrıca padişahın da sarayını İstanbul'a taşımasını istiyorlardı. Zira onun yokluğunda herkes zarar görmüş ve yoksullaşmıştı. Bu mazharı kaleme alırken [asiler] sultana olan hürmetlerini kaybetmediler. Kesin bilgilere göre mezkûr mazhar halka ve askerlere okununca [ve onlar] padişahın İstanbul'a gelmesinin niyaz edildiği ifadesini duyunca, bunu talep etmediklerini, buna ihtiyaçları olduklarını söylemişti. Aynı sabah kaymakamın evine saldırdılar ve içeri girdiler. Ancak o kaçmıştı. [Asiler Topkapı] Sarayı'nın açılmasını istediler. Orada da kaymakamı bulamadılar. Bostancıbaşı çıkardılar ve onu kendilerine katılmaya zorladılar. O gün, yeni şeyhülislâm, kaymakam, kazasker, yeniçeri ağası ve diğer önde gelen makamlar için tayinler yaptılar. Başladıkları işi devam ettirmeye kararlı olarak At Meydanı ve oranın yakınındaki sokak ve evlerde ikamet etmeye karar verdiler. Padişahın, mazhara vereceği cevabı bekleyeceklerdi. Herhangi bir Hıristiyan'ın İstanbul'a girmesi ve [İstanbul'da] yaşayanların da evlerinden çıkmaları kati surette yasaklandı. Aynı durum Galata ve Pera'da yaşayanlar için de geçerliydi. Yalnızca erzak temini için dışarı çıkabilirler ve bu durumda da gruplar hâlinde yürüyemez ve yolda karşılaştıkları birisiyle de konuşamazlardı. Erzak satanlar hariç bütün dükkânlar kapatıldı ve [patlak vermesi muhtemel] herhangi bir kargaşayı engellemek için her yer sıkı bir denetim altına alındı. Öyle ki bu başkaldırı sırasında en ufak bir kargaşa veya kötü olay yaşanmadı. Aynı zamanda (her ne kadar gerçekte böyle olmasa da) kanuna göre Cuma namazlarında, padişah burada olmadığı sürece onun adına hutbe okunamayacağını ilân ettiler. Bu minvalde evvelâ o gün hutbeyi okumadılar. Ancak onu tahttan indirme kararı, Edirne'ye gönderilen elçilerin sürgün edildiği haberi gelinceye ve padişahın İstanbul'a gelme gibi bir niyeti olmayıp zaman kazanmaya çalıştığı anlaşılincaya kadar açıkça ifşa olmadı. Ancak ihtilâlın liderleri, lordumun ulemanın önde gelenlerinden birisinin kâtibi olan bir Leh mühtedisinden elde edilen ilişikteki istihbarattan göreceği üzere, onu en başından beri tahttan indirmeye kararlıydı. Lordum ilişikteki mektubun bu yüzden Leh Latincesi ile yazıldığını görecektir. 6[17] Temmuz'dan itibaren asiler Edirne'ye yürüme hazırlığı için imkân dâhilinde olan bütün gayreti göstermişler, bunun için de padişahın mühimmat depolarından istifade etmişlerdi. Temmuz sonu, birkaç gün önce kaydettikleri her şey, yâni, top, silâh, mühimmat ve kuvvetleri hazır. Herkese 5 kuruş verdiler ve Belgrad'a yürümeye yeterli olacak kadar erzak dağıttılar. Yola çıkmadan birkaç gün önce, kaymakamı, veziriazam[ığa] getirdiler ve onun yerine [Fırarî] Hasan Paşa da sadaret kaymakamı yapıldı. 30 Temmuz'da[10 Ağustos] emirler [nakibüleşraf] ve ulema yola çıktı. Orduyu şehirden fazla uzakta olmayan bir mesafede beklemeyi plânlıyorlardı. Ayın 31'inde[12 Ağustos] bir bostancı bölüğü şehirden çıktı ve yeniçeri ağası da yeniçerileri şehirden çıkardı. Şehirden bir saat uzaklıktaki bir çayırda ordugâh kurdular. 4[15] Ağustos'ta Sadrazam [Kavanoz Ahmed Paşa], 60 ilâ 70 bin kişiden mürekkep ordusu ile harekete geçti. Bu sırada herkes şevk içindeydi ve başarılı olacaklarından emindi. Bu arada Edirne Sarayı da onları karşılamaya ve püskürtmeye hazırlanıyordu. Bu amaç için birkaç paşanın komutası altında 30 bin kadar adam toplamışlardı. Padişah da Edirne'deki her eski yeniçeriye 7, acemi yeniçeriye de 5 kuruş dağıtılmasını emretti. Ancak, İstanbulluların ilerleyişi, kudreti ve sayıları öğrenilince Sadrazam [Râmi Mehmed Paşa] büyük bir divan topladı.

[Toplantıda] bütün paşalar padişaha sadakat yemini etti ve eski Belgrad paşası olan [Çakırcı] Hasan Paşa'nın, [asilerin] şikâyetlerini öğrenmek ve onlara bir antlaşma teklifinde bulunmak üzere İstanbullular ile görüşmeye gönderilmesine karar verildi. 6[17] Ağustos günü Sancak-ı Şerif sadrazama teslim edildi. O da 7[18] Ağustos günü, Edirne önünden yola çıktı ve düşmana doğru [gitmek üzere] 4 saat uzaklıktaki Havsa isimli bir yere ilerledi. Orada [Çakırcı] Hasan Paşa ile buluştu ve ondan İstanbulluların cevabını öğrendi. Onlar peygamberlerinin kitabı ve hukuku muktezasınca Sultan Mustafa'dan davacı olduklarını söylemişlerdi. Düşmanın yaklaşması üzerine sadrazam padişaha onun ordugâhtaki varlığının zarurî olduğunu bildiren bir mektup kaleme aldı. Ayın 8'i[19] akşamı padişah ordugâha vardı ve İstanbulluların cevabı ile kendisinin tahttan indirilmek istendiğini anladı. Derhâl müdafaa ve ordugâhın tahkim edilmesi için emir verdi. Ancak bu emir ordu birliklerinin liderlerine iletilince onlar [emre] itaat etmeyi reddettiler. Karşılarına gelenlerin küffâr değil kardeşleri olduğunu ve bu yüzden de metris kazmanın veya onlara karşı gelmenin bir anlamı olmadığını ileri sürdüler. Sadrazam, yeniçeri ağası ve paşalar onlara padişahın emirlerine itaat etmeleri hususunda baskı yaptıkları zaman [askerler] isyan ettiler ve padişahın çadırına saldırmaya gittiler. O [padişah] da bunun üzerine Edirne'deki sarayına kaçtı. Aynı şekilde Sadrazam [Râmi Mehmed Paşa], yeniçeri ağası ve paşalar da geceden istifade ederek teker teker kaçtılar. Padişahın ordusunun bir kısmı Edirne'ye dönerken, bir kısmı da ayın 10'unda[21] Havsa'ya kadar ilerleyen İstanbullulara katıldı. Ayın 11'inde[22] yeni Sadrazam [Kavanoz] Ahmed Paşa, sabık sultanın kardeşi Sultan Ahmed'in cülûsu için emir verdi. Bu emir yerine getirildi. O akşam [sadrazam] geldi ve Edirne'ye yakın bir yerde ordusuyla beraber ordugâhını kurdu. [Sadrazam] ertesi gün yâni bu ayın 12'sinde[23 Ağustos] yeni vükelâ, subaylar ve askerlerle birlikte şehre girdi ve saraya giderek yeni padişah Sultan Ahmed'in tahtına oturmasını sağladı. Bütün devlet büyükleri [sarayda] padişahın eteğini öptü. Daha şimdiden [asiler] valide sultanın uzaklaştırılmasına rıza verilmesini sağladılar. Yeni hükümetin halletmesi gereken iki iş vardır: Sarayın İstanbul'a taşınması ve askerlere geleneksel cülûs bahşişlerinin verilmesi. Bu parayı verebilmek için eski vükelânın bulabilecekleri bütün mülklerine el koyacaklardır. Eski padişah, her zamanki gibi hapsedilecektir. Sabık şeyhülislâm söylenenlere göre işler kontrolden çıkmadan önce sabık sadrazam tarafından yakalanmıştır ve şimdi de yeni hükümetin elindedir. Sabık sadrazam, yeniçeri ağası, paşalar ve oğluyla beraber Sinyor Mavrokaratados canlarını kurtarmak için kaçmışlardır.”¹³⁰

Bu şekilde isyanın genel bir özetini yapan Sutton, bir sonraki mektubunda sabık şeyhülislâmın feci akıbetini şöyle anlatır: “Edirne'de yakalanan sabık müftü, paralarının yerini söylemesi için işkenceye tabi tutuldu. Kendisi işkenceye büyük bir sebat ile katlandı ve parasının nerede olduğunu söylemedi. [Bunun üzerine] kendisi askerlerin öfkesine terk edildi. Askerler de rezil bir şekilde onun kellesini ve tenasül uzvunu keserek teşhir ettiler. Daha sonra oğulları da sorgulandı. Onlar da babalarının parayı nerede sakladıklarını söylemediler”.¹³¹

Şeyhülislâmın akıbetinden sonra İngiliz elçisi III. Ahmed'in ve diğer devlet erkânının İstanbul'a gelişlerini şöyle anlatır: “ 4[15] Eylül Cumartesi günü Yeniçeri ağası [Çalık Ahmed

130 NA. SP/97/21, vr. 136a-138b.

131 *Agy.*, vr. 141b.

Paşa] herhangi bir seremoni olmadan İstanbul'a geldi ve padişah da şehirden 6 saat uzaklıktaki Davudpaşa'daki evinde bir gün geçirdi. Ayın 6'sı [17 Eylül] olan Pazartesi gününde, şehir surlarının dışındaki Eyüp'teki Kraliyet Camii'nde kılıç kuşanma merasimi gerçekleşti. [Merasimden] sonra padişah şehre muhteşem bir giriş yaptı. Oğlunun yakınında kalma isteği gerçekleşmiş olan valide de sabık Sultan Mustafa ile ayın 5'i [16] olan Pazar günü şehre gizlice girdi. Sultan Mustafa ise mutat olduğu üzere saraydaki dairesine kapatıldı. Buraya geldikten sonra hükümetin yapması gereken en önemli husus her şeyi yerli yerine oturtmaktır ki bu şartlar altında bu hiç de kolay bir mesele değildir. Son başkaldırının liderlerini yatıştırmanın yollarını bulmuşlar ve kötü hareketleri yüzünden görevden alınmış olan binlerce yeniçerinin ve bostancının isyanını liderlerini sürgün ederek veya boğdurtarak bastırmaya muvaffak olmuşlardır. [Bunun üzerine] diğerleri dağıldılar. Hiçbir şey şu an çok sakın değildir. Ancak hükümet bundan sonra çıkabilecek herhangi bir kargaşanın önünü alabilecek kadar güç kazanmıştır. Eski müftünün en büyük oğlu Nâkib[üleşrâf Seyyid Fethullah] Efendi'nin ve başka kimselerin kafalarını kesmişlerdir."¹³²

Sir Robert Sutton, daha sonra bu isyanın Osmanlı dış politikasına nasıl yansıtacağına dair fikirlerini ve muhtemel bir savaşın nasıl finanse edileceğini şöyle anlatır: "Her ne kadar kesin olmasa da genel olarak Bâbiâli'nin gelecek baharda savaşa gireceğine genel olarak inanılmaktadır ki bunun askerin ve halkın fitneci mizacını başka yöne çekmek için zarurî olduğu hükümüne varılmıştır. Zira öbür türlü askerler ve halk isyanlardan alıkonulamaz. Eğer düşünceleri bu yönde ise, her ne kadar son savaşın onları herhangi büyük bir işe kalkışamayacakları kadar yorduğu hususunda genel olarak mutabık olunsada, onlar [savaş düşüncelerini] gerçekleştirmek için hiçbir şeyden mahrum değildirler. Askerlerinki hariç kamu borçlarının hepsi ödenmiştir ki hükümet de [askerlere olan borcu] temizlemeye hazırlanmaktadır. Malî durum eskisinden daha iyidir. Sabık müftünün ıskatından sonra padişahın gelirleri hatırı sayılır derecede artacaktır. [Zira sabık şeyhülislâm, padişahın gelirlerinin] büyük kısmını kendisi, saraydaki adamları ve dostları için ayırmıştır. Çok sayıda toprak ve evden mürekkep mülküne el konulmuştur. Bu da sultanın hazinesine büyük miktarda para getirecektir. Komşu [ülkelerle] yapılacak bir savaşın masrafları, [müsadere edilen bu mallardan elde edilen para miktarını] çok fazla geçmeyecektir..."¹³³

Sutton Ekim ayındaki mektubunda yeni hükümetin muhtemel dış politika hamleleri üzerine başka tespitlerde de bulunur: "Macar murahhasları Bâbiâli'den yardım istemeye devam etmektedir. Fransız elçisi de onlara yürekten destek vermektedir ve bilhassa Kont Tökeli [İmre'nin] İzmit'teki sürgününden çağırılması ve asilerin başına gönderilmesi için çok uğraşmaktadır. Şimdiye kadar bu hususlarda başarılı oldukları söylenemez. Sadrazam Karlofça Antlaşması'nın gözetileceği sözü vermiş ve bu minvalde de Belgrad ve Tımsıvar paşalarına [Macarların isyanına] müdahil olmamaları yönünde emir gönderilmiştir. Daha sonra [Tımsıvar] paşası, Belgrad'a gönderilmiş ve Sofya paşası da onun Tımsıvar'daki yerini almıştır. Her şeye rağmen Türklerin el altından asilere bir ölçüde destek vereceğine inanılmaktadır. Hem vükelânın hem de halkın [Macarların] lehine bir şey duymaktan büyük memnuniyet duyacağı açıktır. Ancak en büyük tehlike sadrazamın bir anda değiştirilmesi

132 Agy., vr. 141b-142a.

133 Agy., vr. 143a.

ve Bâbiâli'nin aldığı bütün tedbirlerin de tamamen tersyüz olmasıdır. Herkesin görüşüne göre o [Kavanoz Ahmed Paşa], uzun süre görevde kalamayacaktır. Onun yerine geçme potansiyeli olanlar da çok tehlikeli eğilimlere sahip kimselerdir. [Sadrazamlığa getirileceğine dair] hakkında en çok konuşulan ve yeni padişahın da en çok sevdiği kişi yeniçeri ağasıdır [Çalık Ahmed Paşa]. Bu yüzden Fransız elçisi onunla dostluk kurmaya çok erkenden başlamıştır. İmparatorun, İtalya ve Almanya'da darboğaza düşüğü, 30 bin Macar asisinin de neredeyse hiçbir direnişle karşılaşmadan Macaristan'ın büyük bölümünün hâkimi olduğuna dair Fransız elçisinin bu insanlar nezdinde yarattığı intibahı yıkmak için elimden geleni yapacağım. [Macaristan'daki] bu isyanın önümüzdeki kış tamamen bastırılması iktiza eder ki, bu insanlar daha fazla tahrik olmasınlar. Fransızların hükümette hâlihazırda büyük dostları vardır ve onlar daha fazla [dost] kazanmak için en iyi yöntemleri kullanmaktadırlar."¹³⁴

Edirne Vakası'na dair İngiliz elçisinin yazdığı başka bir husus da asi liderlerinin ortadan kaldırılmasıdır. Bu kısımda yalnızca Çalık Ahmed Paşa ve Kavanoz Ahmed Paşa'nın akıbetleri ile iktifa edilecektir. Sutton'un yazdıkları şu şekildedir: “Diğer gösterdiği iltimasların yanı sıra, birkaç gün önce evinde verdiği bir ziyafete katılmak suretiyle padişahın olağanüstü bir şeref kazandırdığı Yeniçeri ağası Çalık Ahmed Paşa, dostu ve eski ortakları olan eski bostancıbaşı ve yeniçeri kethüdası ile beraber, bir kadırgayla sürgüne gönderildi. Bu gözden düşüş çok ani ve beklenmedik bir şekilde gerçekleşmişti. Bunun sebebi onun çok büyük bir istekle sadrazamlık peşinde koşması, küstah tavırları ve askerler nezdindeki itibarı ve nüfuzuna ve son isyana katılanların desteğine güvenerek büyük bir otoriteye sahipmiş gibi hareket etmesidir. Ancak [Çalık Ahmed Paşa'nın] bazı yeniçerilere yaptığı yanlışlardan istifade eden saray silahlarını ona çevirtecek kadar kabiliyetli olmuştu. Hükümet daha sonra ona büyük miktarda para cezası kesti. Çelebi Mehmed Ağa ise onun yerine yeniçeri ağası oldu. Bu ayın 2'si [13 Kasım 1703] Salı gün ilk büyük divan sarayda tertip edilmiştir. Özbek Tatarlarından gelen bir elçi padişah tarafından kabul edilmiş ve aynı anda yeniçerilere, topçulara ve cebecilere maaşları ödenmiştir. Burada herhangi bir rahatsızlık veya memnuniyetsizlik emaresine rastlanmadı. Üç gün sonra ise bu göreve hiç layık olmayan Veziriazam azil ve İzmit'e sürgün edildi. Kendisi 300 kese ödemeye zorlandı. Onun yerine padişahın kardeşiyle evli olan Rikâb-ı [hümâyûn] kaymakamı [Enişte] Hasan Paşa sadarete getirildi. [Sadrazam] o zamandan beri sipahilere maaşlarını ödemekle meşguldür ki bu iş henüz bitmiştir. Şüphesiz o, bu terfiini hanımı Hatice Sultan ve Valide Sultan'a borçludur. Cümle âlem bu terfiden dolayı şaşkındır. Herkesin görüşüne göre Valide Sultan, onu o yüce makamın tehlikelerine karşı koruyacaktır. Aksi hâlde [bu tehlikeler ona] çok yakın olurdu. Her şeye rağmen pek çok kişi onun bu makamda uzun süre kalacağından şüphe etmektedir. Bense şayet sadaretinde işleri tatmin edici bir şekilde sonuçlandırırsa böyle bir şeyin olacağına ihtimal vermiyorum. Kendisi işlere çok takdire şayan bir şekilde başlamıştır. O mührü aldıktan sonra pek çok paşalıkta hâlihazırda değişiklikler yapılmıştır. Bu şekilde son ihtilâlin yürütücüleri ve müsebbipleri olan kâdir şahıslar iskat edilmiştir. Genel olarak bu durum validenin yönetimine bağlanmaktadır.”¹³⁵

134 *Agy.*, vr. 145b-146a.

135 *Agy.*, vr. 160b-161a.

Son olarak da Sutton'un 1704 Ocak'ında yapmış olduğu bir yorumdan bahsetmek iktiza eder. Elçi burada Feyzullah Efendi'ye karşı oluşan öfkenin sebeplerinden birini şu şekilde izah etmiştir: "Lordum aynı zamanda Karlofça Antlaşması'ndan sonra Türkler arasında hiçbir şeyin Kamanıçe'nin geri verilmesi kadar rahatsızlık ve öfke yaratmadığını öğrenecektir. Sabık müftünün buna rıza vermesi son ihtilâlin yürütücüleri ve müsebbiplerinin ona karşı ileri sürdüğü iddialardan biridir."¹³⁶

Sonuç

Sir Robert Sutton, mektuplarında bazı olayları çok kısa geçiştirmiş, bazı olayları karıştırmış, bazı olayları atlamış olsa da genel olarak 1703 İsyanı'na dair yazdıklarının büyük kısmı doğrudur. İngiliz elçisi, cebecilerin At Meydanı'nda toplanması, toplanan cebecilerin sayısı, II. Mustafa'nın ordusunun sayısı ve asilere katılmaları, Çalık Ahmed Paşa ve azledilme sebebi gibi hususlarda genel olarak diğer çağdaş kaynaklarla bağdaşmayan bilgiler verir. Ayrıca elçi, Köprülü Abdullah Paşa'nın asileri yatıştırmaya çalışması, asilerin İstanbul kadısı Seyyid Mahmud Efendi'yi alıkoymaları gibi konulara değinmemiştir. Dolayısıyla ilk nazarda Sutton, hem bu hususlar hem de olayın birebir içinde olmamasından mütevellit, anonim müellif, Silâhdâr veya Şefik Efendi gibi kroniklerin gölgesinde kalabilir. Ancak bilhassa isyan sonrası oluşan siyasî tablonun uluslararası siyasette dengeleri değiştirebileceğine dair vehme kapılması ve bunu Londra'ya rapor etmesi, 1703 İsyanı'nın aslında uluslararası bir mahiyeti olduğunu da gösterir. Bu açıdan bakıldığında İngiliz elçisi ilginç bilgiler vermiştir

Sutton'un belirtildiği üzere isyanın baş sorumlusu olarak ulemayı göstermesi ve isyanın amacının en başından beri padişahı devirmek olduğunu söylemesi önemli bir husustur. Osmanlı kaynakları isyanın genel olarak Râmi Mehmed Paşa tarafından tertiple edildiğini ama daha sonra hareketin onun da kontrolünden çıktığını ileri sürerken, Sutton isyanın en başından itibaren ulema tarafından tertip edildiğini belirtir. Elçinin bu tespiti önemlidir. Hâlihazırda modern araştırmacıların belirttiği üzere Feyzullah Efendi'nin nepotizmi yüzünden ulema hiyerarşisinde bir tikanıklık husule gelmiş ve bu durum şeyhülislâmın şahsında hükümeti ulemanın hedef tahtasına oturtmuştur. Ayrıca yine elçinin işaret ettiği üzere Karlofça Antlaşması'nın yarattığı rahatsızlık da ulemanın şeyhülislâm ve padişaha düşman olmasına yol açmıştı. Dolayısıyla Sutton'un tespit ettiği üzere ulemanın isyanın arkasındaki aslî güç olması ihtimali dikkate alınmalıdır. Elçinin kaynakların ekseriyetinin hilâfına bir grubu işaret etmesi ve bunun için de makul sebeplerinin olması, bu mektupları son derece mühim kılar.

Sonuç olarak bu çalışmada Edirne Vakası'nı bir yabancı gözlemcinin anlatılması hedeflenmiş ve kendisinin büyük ölçüde doğru ve önemli bilgiler verdiği görülmüştür. İşbu çalışma Edirne Vakası üzerine yapılacak diğer çalışmalar için mütevazı bir kaynak olabilir.

136 Agy, vr. 177b.

KAYNAKÇA

- Andreasyan, D., Hrant, “Balatlı Georg’a Göre Edirne Vakası”, *Tarih Dergisi*, XI, 15, (İstanbul 1960), s. 47-64.
- Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, yay. haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, çev. Nedim Demirtaş, İstiklal Yayınevi, İstanbul 2007. BOA, A.DVNSMH.d.6/19.
- Cornelissen, Marloes, *When the Imperial Sun Shone Upon Adrianople: The Motives For the 1703 Rebellion and the Ottoman Court in Edirne*, (Unpublished Master Thesis), Leiden University, Leiden 2008.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât (1066-1116/1656-1704)*, yay. haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, çev. Özdemir Çobanoğlu, C II, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul 1998.
- El-Haj, Rifa’at Ali Abaou, *1703 İsyanı Osmanlı Siyasetinin Yapısı*, çev. Çağdaş Sümer, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara 2011.
- Gökdemir, Raşit “Edirne Vak’ası Yahut Şeyhülislâm Seyit Feyzullah Efendi Meselesi I”, *Yeni Türk Mecmuası*, VI, 62, (1938), s. 36-42.
- _____, “Edirne Vak’ası Yahut Şeyhülislâm Seyit Feyzullah Efendi Meselesi II”, VI, 63, (1938), s. 69-76.
- Gündoğdu Raşit, “Uşşâkîzâde İbrahim Hasîb Efendi Gözüyle Edirne Vakası”, *Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi Sempozyumu Bildirileri*, ed. Ömer Kara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2014, s. 181-185.
- Koçoğlu, Turgut, *Şefik-nâme, Şefik-nâme Şerhi ve Edhem ü Hüma Mecmuası (İnceleme-Tenkitledi Metin-Sözlük – Tıpkı Basım)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2004.
- Messerve, Sabra, Follet, *Feyzullah Efendi: An Ottoman Şeyhülislâm*, (Unpublished PhD Thesis), Princeton University, Michigan 1969.
- Mü’minzâde Seyyid Ahmed Hasîb Efendi, *Ravzatü’l Küberâ*, yay. haz. Mesut Aydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na’imâ (Ravzatü’l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri’l-Hâfikayn)*, IV, yay. haz. Mehmed İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- National Archives, State Papers, 97/21.
- Özcan, Abdülkadir, “Edirne Vakası”, *DİA*, X, (1994), s. 445-446.
- _____, “Ahmed Paşa, Kavanoz”, *DİA EK-1*, (2020), s. 49-50.
- Paul Lucas, *Voyage du sieur Paul Lucas au Levant*, C II, Paris 1730.
- Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, (1115-1134/1703-1722), II, yay. haz. Abdülkadir Özcan, Baki Çınar, Yunus Uğur, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.
- Sevinç, Tahir, *1703 Edirne Vakası*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2004.
- _____, “Feyzullah Efendi ve Edirne Vakası”, *Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi Sempozyumu Bildirileri (31 Ekim 2 Kasım)*, ed. Ömer Kara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2015, s.151-180.

- Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, yay. haz. Mehmet Topal, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2018.
- Stremmelaar, Annemarike, *Justice and Revenge In the Ottoman Rebellion of 1703*, (Unpublished PhD Thesis), Leiden University, Leiden 1972.
- Tayşi, Mehmet Seyhan, "Fezullah Efendi, Seyyid", *DİA*, XII, (1995), s. 527-528.
- Thomas, V. Lewis, *A Study of Naima*, ed. Norman Itzkowitz, New York University Press, New York 1972.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1978.
- Wood, C., Alfred, *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2013.
- _____, "The English Embassy at Constantinople 1660-1762", *The English Historical Review*, XL, 160, (1925), s. 553-561.

EDİRNE INCIDENT FROM THE PERSPECTIVE OF SIR ROBERT SUTTON

Ahmet BÜYÜKAKSOY*

The Edirne Incident of 1703 (also known as the 1703 rebellion) is among the curious topics of Ottoman history, which drew the attention of both Ottoman and foreign observers. Having cost the throne of Mustafa II and the life of Grand Mufti Feyzullah Efendi, the incident was recorded in detail in Ottoman sources such as the accounts of Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, Nâima, Râşid Mehmed Efendi and Ahmed Hasîb Efendi. Turkish historiography on this topic, hence, largely depended on these records. Western historiography, alternatively, commonly employed the accounts of contemporary foreign observers such as La Motraye or Paul Lucas in discussing the incident.

The diplomatic correspondences of foreign diplomats can also be considered as among foreign sources on the incident. These reports often provide the earliest first hand information about particular events, as they were written in the heat of the moment. However, as in the case of the Edirne Incident, few modern scholars have thoroughly benefited from them. This study aims the break this trend by analyzing the report of Sir Robert Sutton, who was the British representative in Istanbul in 1703. As one of the ablest and most dexterous diplomats who served in the Ottoman Empire, the reports of Sir Robert Sutton contain valuable information that might contribute to the established literature on the incident.

This study starts with an analysis of Sir Robert Sutton's reports and his possible sources with the aim to determine their overall value. Then it provides a description of the rebellion from his perspective and a comparison of this information with other Ottoman and foreign sources to establish the accuracy of his account. It also includes Sir Robert Sutton's comments such as his views that the incident might affect international politics. According to Sutton, while the deposed Ottoman government was driven to keep the peace with Britain's allies, the new government could follow a pro-French policy. These conjectures, regardless of the element of truth, demonstrate that the Edirne Incident was not only an internal crisis for the Ottoman Empire, but also had an international character. This aspect has been completely neglected or missed by both Turkish and foreign historiography.

* Assist Prof., University of National Defense ATASAREN, Department of Military History, Istanbul / Turkey, ahmetbuyukaksoy@hotmail.com, ORCID 0000-0002-5762-4880.

The most authentic observation of the Sir Robert Sutton concerns the leader of the rebellion. Both contemporary and modern Turkish historiography has tended to accuse Grand Vizier Râmî Mehmed Pasha for provoking the rebels and then losing his control. According to intelligence received by Sir Robert Sutton, however, this rebellion was planned, controlled and managed by the high ranking 'ulema, who opposed the regime of Feyzullah Efendi. In order to prove his point, Sutton sent a paper in Latin that was prepared by a renegade scribe of an 'ulema member.

The last part of the study provides a Turkish translation of Sir Robert Sutton's report so that this crucial document becomes accessible for the Turkish reader.

This study demonstrates that the reports of Sir Robert Sutton were mostly congruous with the primary Ottoman and foreign sources on the matter. As an impartial observer, he tried to narrate an accurate story for his superiors in London. Even though his narratives contain some setbacks, they are mostly accurate as evident through comparison. Sutton demonstrated that this incident was not only a domestic crisis, but could affect international relations. It is also seen that the rebellion was planned, fomented and managed by religious bureaucracy. Even though there are some hints in contemporary Ottoman histories that accuse the 'ulema, none of them are as harsh as Sir Robert Sutton. Sutton also sent a paper to prove the involvement of the 'ulema. However, this paper has not yet been discovered. Therefore a proper analysis of this particular paper is missing. Still, it is clear that an analysis and a proper Turkish translation of the report by Sir Robert Sutton will be valuable for the historiography of the eighteenth century.